

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za orijentalnu filologiju
Katedra za turski jezik i književnost

HUSEJIN BAJKARA I MEHMED FATIH KAO PATRONI POEZIJE 15. STOLJEĆA

Diplomski rad

Kandidatkinja: Emina Mostić
Broj indexa: 2382/2016.

Mentor: Prof. dr. Alena Čatović
Komentor: Doc. dr. Ahmed Zildžić

Sarajevo, septembar 2018.

Sadržaj

Uvod.....	1
Mongoli: Ilhanidi i Timuridi	2
Uređenje države kod Timurida.....	4
Grad Herat u 15. stoljeću.....	5
Husejin Bajkara	6
Patronat kao fenomen.....	9
Odlike književnosti Timurida 15. stoljeća	14
Ali Šir Nevai.....	18
Nevai i Bajkara.....	19
Nevaijeva djela.....	22
Husejin Bajkara kao patron poezije u 15. stoljeću kroz djela Ali Šir Nevaija.....	25
Analiza sadržaja	29
Osmansko Carstvo: Od osnivanja bejluka do Mehmeda Fatiha	32
Mehmed II Fatih.....	34
Osvajanje Istanbula – Važan korak ka konačnom učvršćenju carstva.....	34
Književnost u doba Mehmeda Fatiha	35
Mehmed Fatih – Avni: Sultan i Pjesnik	36
Mehmed Fatih kao pokrovitelj poezije 15. stoljeća	38
Ahmed Paša.....	40
Ahmed Pašino stvaralaštvo	42
Der Medh-i Sultan Mehmed Hân	45
Analiza sadržaja	53
Zaključak.....	55
Izvori i literatura.....	56
Dodatak: Rječnik manje poznatih riječi i izraza	60

Uvod

Iako je Nijemac Johan Gutenberg prvu štampariju izumio 1450. godine, 15. stoljeće predstavlja period kada je još uvijek bilo teško producirati i distribuirati djela iz nauke i književnosti, naročito na Istoku gdje su dostignuća evropske civilizacije bila još uvijek prilično nepoznata. Kako su knjige umnožavane prepisivanjem, a taj proces je bio izuzetno spor i skup, samo najimućniji su mogli da priušte prepisivanje knjiga za privatne biblioteke. Zbog toga je onima koji su posjedovali talenat i znanje za bavljenje naukom i književnošću potreban bio patron – zaštitnik koji će im svojim nagradama osigurati sredstva za život.

15. stoljeće postat će plodno tlo za razvoj nauke i književnosti i na prostoru Anadolije i Rumelije gdje se širilo Osmansko Carstvo ali i na prostoru Centralne Azije gdje su još uvijek vladali Timurovi potomci. Osmansko Carstvo na čelu s Mehmedom Fatihom zauzima bizantsku prijestolnicu Konstantinopolj i proglašava je svojom. Kako bi pokazali svoju snagu i raskoš, davali su sve od sebe da Istanbul učine centrom cijelog islamskog svijeta. Da bi to postigli, morali su ulagati velike napore za razvoj nauke i književnosti.

S druge strane, Timurovi potomci su rasparčali Carstvo i nasljednici različitih ogranaka Timurida su se međusobno nadmetali za prevlast. To njihovo nadmetanje je bilo ne samo na vojnom i političkom planu već i na planu nauke i književnosti.

Svi ti faktori utjecat će povoljno na razvoj književnosti. Vladari će se takmičiti i truditi da privuku što je moguće veći broj kvalitetnih pjesnika na svoj dvor. Pjesnike su privlačili i zadržavali time što su im obećavali zaštitu i nagrade. Tako patronat – pokroviteljstvo postaje recipročan fenomen, vladari su širili svoju slavu a pjesnici su sebi osiguravali sredstva za život.

U ovom radu bit će prikazana dva velika vladara iz 15. stoljeća: Husejin Bajkara i Mehmed Fatih. Nakon što damo osnovne podatke o nastanku i razvoju carstava oba ova vladara, posvetit ćemo se patronatu kao fenomenu, a onda i iznijeti osobenosti patronata Husejina Bajkare i Mehmeda Fatiha. Ta dva vladara ćemo kao patrone poezije pokušati prikazati kroz poeziju dvojice velikih pjesnika njihovog perioda: Husejina Bajkaru kroz poeziju Ali Šir Nevaija i Mehmeda Fatiha kroz poeziju Ahmed Paše.

PRVO POGLAVLJE

Mongoli: Ilhanidi i Timuridi

Prekretnicom u historiji orijentalno-islamske¹ civilizacije² smatra se 1257. godina kada su Mongoli predvođeni Hulagu Hanom³, unukom Džingis-kana⁴ osvojili grad Bagdad, tadašnju prijestolnicu hilafeta.⁵ Hulagu pogubljuje El-Mu'tessima, posljednjeg abasidskog halifu⁶, time dokida halifat i postaje vladar islamskog svijeta.⁷ Hulagu se proziva *il-hanom*⁸ i tako nastaje politička dinastija *Ilhanida*. Slijedeći taj naziv, Hulaguovi potomci su sebe nazivali *Ilhanidima* i vladali su od 1258. do 1335. godine. Hulaguov praunuk Gazan (1295-1304) četrdeset godina nakon smrti Hulagua prihvata islam i time Mongole uvodi u orbitu islama.⁹ Abu Said (1316-1335) je posljednji ilhanidski vladar koji je uspio sačuvati kakvo-takvo jedinstvo unutar Carstva. Njegovi potomci će tokom borbe za prijestolje osnovati narednu političku dinastiju – Timuride.¹⁰

Nakon raspada Ilhanidskog Carstva, u drugoj polovini 14. stoljeća dolazi do novog prodora Mongola koje poduzima Timur Leng (1363-1415) čiji će nasljednici sebe nazivati Timuridima. Autorica Maria Eva Subtelny u svom djelu *Timurids in Transition* navodi kako je „on (Timur Leng, op.a.) vrlo lukavo postupio i svoje rodoslovlje vezivao za dvije meta-historijske ličnosti koje su bile utjelovljenje harizmatičnog autoriteta u političko-ideološkim i

¹ Ovom odrednicom obuhvatamo arapsku, tursku i perzijsku kulturu i civilizaciju, podrazumijevamo geografsko područje Orijenta i prvenstveno kulturu i civilizaciju koja je nastala pod inspiracijom islama kao monoteističke religije, ne isključujući tekovine civilizacija koje su mu prethodile. (Neobjavljeno predavanje doc. dr. Ahmeda Zildžića, održano 20.10.2016. godine u okviru predmeta Orijentalno-islamska civilizacija I).

² Civilizacija u kontekstu povijesnog razvoja čovječanstva predstavlja stepen razvoja ljudskog roda koji je suprotan u odnosu na prijašnje, prvobitne oblike života koji se nazivaju divljaštvom, primitivizmom, barbarizmom. Riječ civilizacija potječe od latinske riječi *civis* što znači grad, grad-država, ibid.

³ Hulagu Han, osnivač dinastije Ilhanida (1218-1265). Mongolski vladar kome se pripisuje osvajanje većeg dijela zapadne Azije.

⁴ Džingis-kan, (1162-1227), čuveni mongolski osvajač, utemeljitelj Mongolskog Carstva (najvećeg kopnenog carstva u povijesti) koje je trajalo od 1206. do 1368. godine.

⁵ Hilafet predstavlja instituciju predsjedavanja državom u historiji islama. Sama riječ nosi značenje: „naslijediti, doći na nečije mjesto, doći nakon nekoga i zauzeti njegovo mjesto,...“. Kao termin označava instituciju u islamskim državama koja predvodi državu nakon Poslanika a.s. (*Institucije islamske civilizacije*, Centar za napredne studije, Sarajevo, 2017, str. 330).

⁶ Halifa (arapski: خليفة), »nasljednik, »namjesnik«, naziv za vrhovnog poglavara islamske zajednice, imama, kao Poslanikovog nasljednika ili zastupnika. (Nerkez Smailagić, *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 229). Halife su vršili svjetovnu i vjersku vlast u prvim državama koje su osnovali muslimani poslije Muhammedove smrti. Prvi halifa, ili nasljednik Muhammeda je bio Ebu Bekr, a posljednjim halifom se smatra Abdul Medžid II, halifa i posljednji vladar Osmanskog Carstva (umro 23. augusta 1944. u Parizu), 101. halifa po redu od Ebu Bekra.

⁷ ibid.

⁸ il-pokrajina, oblast; han-vladar.

⁹ ibid.

¹⁰ ibid.

religijsko-kulturnim krugovima: Džingis-kana (u. 1227), tvrdeći da je njegovo utjelovljenje i Alija sina Ebu Taliba (u. 661) koji je bio šiijitski imam i ličnost koja se smatra *Savršenim Čovjekom* (al-insan al-kamil)¹¹ unutar ezoterijskog islama.¹² Vezujući svoje rodoslovlje za Džingis-kana polagao je pravo da vlada Perzijom. Težio je uspostavljanju novog mongolskog, svjetskog carstva.¹³

Posebno mjesto među vladarima perioda Timurida zauzima Šah Ruh (1409-1447), najmlađi od četverice Timurovih sinova. U historijskim izvorima je zabilježen kao dobar strateg i upravljač, te veliki poklonik kulture i umjetnosti. U njegovo vrijeme započinje tzv. *timuridska renesansa*¹⁴ koja će trajati tokom 15. stoljeća.¹⁵ Takmičenje za prevlast između vladara u pokrajinama nije se odražavalo samo na arhitekturu i to u obliku veličanstvenih dvoraca i drugih svjetovnih ili sakralnih građevina već se njegovi jasni tragovi osjećaju i u pokroviteljstvu nauke i umjetnosti.¹⁶

Posebno istaknut predstavnik *timuridske renesanse* je i Husejin Bajkara (1469-1506) koji je iz svoje prijestolnice Herata (današnji Afganistan) vladao Horasanom (prostor istočnog Irana i zapadnog Afganistana), Gurganom i Sistanom¹⁷ od 1468. do 1506. godine.¹⁸ Ovdje se prije svega misli na njegov doprinos islamskoj civilizaciji i pokušajima da svojoj državi vrati ugled i autoritet.

Na prijestolju Šah Ruha nasljeđuje njegov sin Ulug Beg¹⁹ (1447-1449) koji je bio i poznati matematičar i astrolog. Ulug Bega će ubiti vlastiti sin a i njegov nasljednik će slično skončati. To dovoljno govori o općoj političkoj situaciji nakon Šah Ruha. „Timur je još za vrijeme svog života Carstvo podijelio svojim sinovima i njihovim potomcima, iako, vjerovatno slijedeći model Džingis-kana, nije žrtvovao centralnu upravu. Međutim, kao što se moglo i predvidjeti,

¹¹ Ovaj izraz doslovno znači »savršen čovjek«. Islamski mistici njime označuju najviši tip ljudskosti, tj. teozofa koji je ostvario svoje esencijalno jedinstvo s Bogom. (Nerkez Smailagić, *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 274; dalje kao: Smailagić).

¹² Maria Eva Subtelny, *Timurids in Transition: Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran*, Brill's Inner Asian Library, vol. 19, Brill, Leiden:Boston, 2007, str. 12. (dalje kao: Timurids in Transition).

¹³ ibid.

¹⁴ Prema uvjerenjima Mongola, država je pripadala svim vladarevim muškim potomcima i prinčevi su vršili službu namjesnika u većim oblastima unutar Carstva. Takvo političko parčanje zemlje se izuzetno povoljno odrazilo na umjetnost, nauku i književnost. Svaki princ je bio svjestan da za pobjedu u okršaju za preuzimanje vrhovne vlasti mora imati najbolji „devlet“ (svitu, tim ljudi). Osim nadmoći na vojnom planu, morao je biti nadmoćniji i na planu kulture i umjetnosti. S takvim nastojanjima razvija se više dvorova i centara umjetnosti gdje su se učenjaci, umjetnici međusobno takmičili. Taj rivalitet podstiče procvat umjetnosti, nauke i književnosti i to je proces koji se naziva timuridska renesansa. (Neobjavljeno predavanje doc. dr. Ahmeda Zildžića, održano 19.10.2017. godine u okviru predmeta Orijentalno-islamska civilizacija III).

¹⁵ ibid.

¹⁶ Halil İnalçık, *Şair ve Patron*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, str. 10. (dalje kao: Şair ve Patron).

¹⁷ Nazivi regija u Iranu.

¹⁸ Smailagić, str. 284.

¹⁹ Ulug Beg je vladao na prostoru Tadžikistana, Turkmenistana, Kirgistana, južnog Kazahstana i na većem dijelu Afganistana.

ubrzo nakon njegove smrti Carstvo se raspalo na mnogo dijelova. Ne samo da su dosegli granicu moguće teritorijalne ekspanzije, nego su i krvavi međusobni ratovi timuridskih prinčeva rezultirali time da je teritorija bivšeg Timuridskog Carstva bila značajno smanjena a time i naizgled neiscrpní izvori prihoda tokom osvajanja o kojima je država bila ovisna.²⁰ Potomci različitih ogranaka Timurida vodit će teške i česte sukobe oko prevlasti u Carstvu sve do konačnog poraza 1502. godine kada ih pobjeđuje dinastija Safavida²¹.

Uređenje države kod Timurida

Timurovi potomci nužno su morali preobraziti državno uređenje Carstva od nomadskog carstva koje se temelji na partikularističkim ciljevima i eksploatatorskim praksama oporezivanja u jednu racionaliziranu birokratsku strukturu koja se temelji na redovnom dotoku prihoda kroz oporezivanje privrede, a sve to je legitimisano kroz odanost perzijsko-islamskim načelima organizacije države i društva.²²

Vladavina nad sjedilačkim stanovništvom u poljoprivrednim oazama centralne Azije i Irana zahtijevala je usvajanje tradicionalnog perzijsko-islamskog administrativnog sistema *divan*²³, koji se prije svega bavio finansijskim i birokratskim pitanjima, a uključivao je i sudstvo.²⁴

Iako su bili muslimani, Timuridi su se, kao i sve tursko-mongolske plemenske skupine, također pridržavali i svojih vlastitih običaja i tradicija, što je ostalo moćna pokretačka sila političkoj kulturi Timurida sve do njihovog kraja.²⁵

Timur je davao prednost džingis-kanovskom zakonu (*yasa*) u odnosu na šerijat i vjerno ga se pridržavao u svojoj administraciji. Postojala je i takozvana *törä* „za koju bi se u suštini moglo reći da je predstavljala običajni zakon Timurida, a pošto se temeljila na tursko-mongolskim običajima prvenstveno se bavila aspektima nomadskog života kao što su lov, pljačka, vojne discipline i obredi. U širem smislu, *törä* je Timuridima služila kao sredstvo da razlikuju svoju ratničku kulturu i čagatajski identitet od sjedilačkog iranskog društva.“²⁶

Što se tiče sistema uprave kod Timurida, može se reći da je ono predstavljalo prelaznu fazu od jednog nomadskog i vojnog (tursko-mongolskog) ka sjedilačkom (perzijsko-islamskom)

²⁰ Timurids in Transition, str. 14.

²¹ Safavidi su vladali Iranom od 1502. do 1736. godine, a prilikom njihovog vojno-političkog vrhunca carstvo se protezalo i preko teritorija današnjeg Azerbajdžana, Armenije, Gruzije, istočnog Iraka, Afganistana, Pakistana, Turkmenistana, Uzbekistana, Tadžikistana, Rusije i istočne Turske, te istočne obale Arapskog poluotoka.

²² Timurids in Transition, str. 15.

²³ Divan: zbirka poezije ili proze, popis, protokol ili ured. U izvorima postoje različita tumačenja o etimologiji riječi: jedni mu pripisuju perzijsko porijeklo, dev (lud, đavo), a drugi ga izvode iz arapskog glagola dawwana (sakupiti ili upisati, te otuda zbirka isprava ili listova). Pa ipak, u upravi, riječ označava, najprije, vojni registar, a zatim svaki registar, popis ili protokol. Tek kasnije je riječ upotrijebljena za oznaku ureda. (Smailagić, str. 126).

²⁴ Timurids in Transition, str. 68.

²⁵ ibid, 15.

²⁶ ibid, 17.

uređenju. U uređenju administracije postojala je dihotomija: *Türk divani* koji je bio nadležan za turkijska i vojna pitanja i *Sart divani* koji se bavio ne-turkijskom, odnosno iranskim, i finansijskim pitanjima. Zvaničnici institucije *Türk divani* nazivani su *divan begi* (ili *amir*) a njima su pomagali sekretari koji su se nazivali *bahši*²⁷. *Sart divanom* su upravljali *veziri*.²⁸ Titulu *amira* ili *bega* koje su bile sinonimne²⁹ nasljedno su nosile generacije vrhovnih tursko-mongolskih (čagatajskih) plemena i to kao zahvalu za njihov izraziti doprinos vojnoj moći Timurida.³⁰

Grad Herat u 15. stoljeću

Herat je uvijek bio veliki grad ali, sve do dolaska Mongola, nije bio glavni grad nijedne dinastije.³¹ Uspon Timuridskog Carstva u Heratu desio se neposredno nakon smrti Abu Saida. Taj ogranak Carstva bio je u nezavidnoj poziciji, ali ono što ga je razlikovalo od Timuridskog Carstva u Transoksaniji su velika postignuća u sferi intelektualnog i materijalnog napretka. Zlatno doba grada Herata kontinuirano je trajalo više od tri desetljeća, počevši s vladavinom Šah Ruha kada grad dobiva svoj karakterističan pečat, a konačni razvoj dostići će upravo za vrijeme vladavine Husejina Bajkare.³²

Herat je jedini veći grad u Horasanu koji je ostao pošteđen mongolskih razaranja.³³ Šah Ruh, koji je za vrijeme vladavine svog oca Timur-Lenga bio namjesnik u Heratu, će nakon očeve smrti učiniti Herat prijestolnicom Carstva. U centru grada nalazila se velika palača koju je Šah

²⁷ Maria Eva navodi kako se značenje pojma *bahši* mijenjalo tokom vremena. Prvo je korišten za imenovanje ujugurskih budističkih monarha u 8. stoljeću. U 13. stoljeću nalazimo istu tu riječ u značenju „pisar“, „službenik“. Taj termin je obilježavao klasu Ujgura budista turkijskog porijekla koji su tradicionalno prepisivali dokumente na ujugurskom pismu. U periodu Mongola oni su, s obzirom da su Mongoli bili nomadska dinastija i nisu imali pismo, pružali pisarske usluge i vršili različite administrativne službe. Zbog toga su smatrani baštinicima više kulture (sjedilačke ali turkijske) i zbog toga su uživali poštovanje. (Maria Eva Subtelny, „'Alī Shīr Navā'ī: Bakhshī and Beg“, *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. 3/4, Part 2. Eucharisterion: Essays presented to Omeljan Pritsak on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students, 1979-1980, UK:Cambridge, str. 799).

²⁸ *ibid*, 803. Ova klasifikacija će biti korisna kasnije za razumijevanje titula *amir* i *bahši* koje je nosio pjesnik Ali Šir Nevai.

²⁹ Riječ *amir* je arapskog porijekla dok je riječ *beg* turkijskog porijekla. Postojala je u upotrebi još i riječ *noyon* koja je bila mongolskog porijekla. *ibid*, 802.

³⁰ *ibid*, 802-803.

³¹ V.V. Barthold, *Four Studies on the History of Central Asia, vol. III: Mir 'Alī Shīr, A History of the Turkman People*, (s ruskog preveli V. I T. Minorsky) E.J. Brill, Leiden, 1962, str. 8. (dalje kao: Barthold).

³² Timurids in Transition, str. 121.

³³ Smailagić, str. 284.

Ruh dao sagraditi. Također je Šah Ruh dao izgraditi medresu i hanikah³⁴ u sjevernom dijelu grada.³⁵

Među arhitektonskim postignućima ističu se hanikah, medresa i džamija koje je dala sagraditi Šah Ruhova supruga Gevheršah Hatun. Pored toga, Herat je bio i centar rukotvorina. Tkanje, prerada bakra i zlata su bili na visokom nivou. Razvijeni su bili i ekonomija, poljoprivreda i trgovina.³⁶

Međutim, razvoj grada se nije jednako pozitivno odražavao na stanovništvo. Ono se gušilo pod teretom visokih poreza, živjelo je u bijedi i nije se moglo spasiti različitih vrsta nasilja i nepravdi. U Heratu nije nedostajalo ni previranja između sunija i šija, iako su sunije bile dominantnije.

Ono po čemu je Herat stekao slavu u ovom periodu jesu umjetnost i književnost. Već Šah Ruh, još od prvih dana svoje vladavine, u Heratu okuplja poznate učenjake i umjetnike. Na čelu sa sultanom i drugi su dužnosnici i njihovi dvorovi privlačili umjetnike. Razvoj poezije, proze i muzike je osigurao da u ovom periodu nastanu neka od remek-djela iz navedenih oblasti.

Međutim, Herat svoj najsajjniji period živi upravo u vrijeme tzv. heratskog trijumvirata – Husejina Bajkare, Ali Šir Nevaija i Abdurrahmana Džamija.³⁷

Husejin Bajkara

U drugom poglavlju svog djela *Timurids in Transition* pod naslovom *Od političkog vagabunda do moćnika: Karijera Husejina Bajkara*, autorica Maria Eva Subtelny navodi kako „ništa nije naročito izdvajalo Husejina Bajkaru od mnogih drugih timuridskih *mirzá*, odnosno prinčeva, koji su bili u stalnom međusobnom nadmetanju, nadmetanju koje je postajalo sve revnosnije kako se teritorija imperije smanjivala u odnosu na prvobitni veličanstveni zamah i postala jedno zaleđe smješteno na prostranim istočnim područjima Horasana i Transoksanije³⁸“.³⁹

³⁴ Hânîkâh, tekija, mjesto gdje derviši skupno obavljaju molitvu. Hanikah je obično veća tekija, ponekad je imao i obrazovnu funkciju, sličnu medresi. (Fehim Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXVII, Sarajevo, 2007, str. 112; dalje kao: *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*).

³⁵ Agah Sirri Levend, *Ali Šir Nevai: Hayati, Sanati ve Kişiliği*, Türk tarih kurumu basımevi, Ankara, 1965, str. 11-12. (dalje kao: Levend).

³⁶ *ibid.*

³⁷ *ibid.*

³⁸ Transoksaniya je termin koji označava geografski prostor centralne Azije.

³⁹ *Timurids in Transition*, str. 41.

Punim imenom Sultan Husejin b. Mensur b. Bajkara, rođen je u mjesecu muharremu 842. godine/ juni-juli 1438. godine, kao sin Gijasuddina Mensura Mirze. Pripada četvrtoj generaciji Timurovih potomaka, po liniji Timurovog najstarijeg sina Omer-Šeika.⁴⁰ I Hondemir⁴¹ i Devletšah⁴² navode kako je bio plemenitog porijekla, pripadao je dinastiji Timurida s obje strane i bio je član plemena Barlas koje je odigralo važnu ulogu u historiji Čagatajskog kaganata.⁴³ Njegova majka Firuza Begum (u. 874/1469) također je pripadala dinastiji Timurida i po očevoj i po majčinoj liniji, a bila je i u daljnjem srodstvu s potomcima Džingis-kana.⁴⁴

Sultan Husejin izgubio je oca kada mu je bilo samo sedam ili osam godina⁴⁵. Ne postoje pouzdani podaci o Husejinovom ranom obrazovanju, osim da mu je učitelj bio izvjesni Mevlana Abd-ul-Rahman.⁴⁶ U skladu s tadašnjom tradicijom, kao i svi mladići njegovog porijekla i statusa, Sultan Husejin je poslan u službu na dvoru te se, u dogovoru s majkom, u svojoj četrnaestoj godini pridružio pratnji svog daljnjeg rođaka Abu'l Kasima Babura⁴⁷. Međutim, Abdu'l Kasim Babur nije bio dobar uzor mladom Husejinu, naročito na poljima privrede i ekonomije.⁴⁸

Maria Eva Subtelny nam ukazuje na to da je Husejin bio svjestan manjkavosti svog patrona Kasima Babura pa je tražio priliku da pređe u službu kod Abu Saida, koji mu je također bio rođak. Zbog toga što je u Husejinu vidio političke ambicije, Abu Said ga zatvara da bi ga

⁴⁰ ibid, 43-44.

⁴¹ Ghiyāš ad-Dīn Muḥammad Khwāndamīr, Khvandamir, ili Khondamir ili Hondemir (perzijski: غياث الدين محمد (1534–1475) bio islamski učenjak porijeklom iz Perzije.

Njegovo djelo historijskog karaktera *Habib al-siyar* većinom obrađuje događaje iz političkog života. Autor je i djela biografskog karaktera *Dastur al-wuzara*. (Maria Eva Subtelny „Scenes from the Literary Life of Timurid Herat“, *Logos islamikos: Studia Islamica in honorem Georgii Michaelis Wickens* (uredili: Roger M. Savory i Dionisius A. Agius), Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, 1984, str. 138).

⁴² Devletšah Samarkandi (1438-1491), perzijski autor i književnik. Autor je popularne rasprave *Tazkirat al-shu'ard'* koja se smatra riznicom biografskih podataka i primjera poezije više od 350 pjesnika prvenstveno iz Horasana i Male Azije, iz perioda od 10 do 15 stoljeća.

⁴³ Čagatajskim kaganatom naziva se kaganat formiran u vrijeme mongolsko-turske dinastije Čagataja (tur. Çağatay). Čagataj je bio drugi sin Džingis-kana kome je dodijeljen prostor Turkistana (područje centralne Azije) na upravljanje. (podatak preuzet s neobjavljene prezentacije prof. dr. Alene Čatović održane u zimskom semestru akademske 2014/2015. godine tokom predavanja iz predmeta Uvod u tursku književnost 1).

⁴⁴ Timurids in Transition, str. 44.

⁴⁵ Abu'l Kasim Babur Mirza, timuridski vladar na prostoru Horasana (1449–1457).

⁴⁶ ibid, 47.

⁴⁷ U isto vrijeme je i Ali Šir Nevai boravio kod Kasima Babura. (Talip Yıldırım, „Ali Şir Nevâyî'nin Eserlerinde Yakın Dostu Hüseyin Baykara“, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi, vol 3, Ankara, septembar 2006, str. 100; dalje kao: Talip Yıldırım).

⁴⁸ *The Cambridge History of Iran*, volume 6, The Timurid and Safavid Period, urednici: Peter Jackson and Laurence Lockhart, Cambridge University Press, UK:Cambridge, 2006, str.121. (dalje kao The Timurid and Safavid Period).

kasnije pustio na zahtjev Husejinove majke. Tada se Husejin vraća na dvor Kasima Babura koji umire dvije godine kasnije.⁴⁹

Smrću Kasima Babura nastupa još jedan u nizu period konfuzije i bezvlašća u Heratu. Na tronu ga je naslijedio njegov maloljetni sin; međutim mnogi prinčevi smješteni u pokrajinama tražit će svoje pravo na vlast. Svaki namjesnik je nametao poreze, pa je tako narod Herata bio primoran da u toku jedne godine plaća poreze tri puta različitim prinčevima.⁵⁰

Uskoro se u borbu za vlast uključuje i turkmenska dinastija Karakojunlu što dodatno otežava situaciju na prostoru Herata. Za to vrijeme, Husejin Bajkara boravi u Mervu, kod svog rođaka Sandžara čiju će kćerku tada oženiti.⁵¹

S druge strane, princ Abu Said uspijeva drugi put da preuzme vlas u Heratu koji pod njegovom vladavinom živi veoma uspješnu godinu koja će nažalost biti okončana velikom glađu tokom zime 1458. godine zbog loše privredne politike.⁵²

Husejin polahko okuplja ljude oko sebe i prvo osvaja grad Astarabad⁵³ gdje daje da se kuje novac i uči hutba u njegovo ime.⁵⁴ Provest će ukupno deset godina političkog lutanja pustinjama Horezma, Karakoruma i Kipčackoj stepi⁵⁵ davajući sve od sebe da okupi vojsku i približi se Heratu.⁵⁶ Tokom borbi koje su se odigrale nakon smrti Abu Saida, napokon uspijeva da osvoji Herat 24. marta 1469. godine. Nakon toga ponovo daje da se kuje novac i uči hutba u njegovo ime, te simbolično ženi Abu Saidovu kćerku.⁵⁷ Prva godina Husejinove vladavine je bila izuzetno nestabilna, u jednom trenutku je morao da napusti Herat na šest sedmica zbog ratova s Uzun Hasanom, vođom još jedne turkmenske dinastije - Akkojunlu. Istovremeno, postojala su i različita unutrašnja previranja jer su još uvijek bili prisutni i drugi prinčevi koji su smatrali da polažu pravo na prijestolje.⁵⁸ Svi ti događaji će biti riješeni u Husejinovu korist, i on će vladati prilično mirno sve do ratova s Uzbecima pred sami kraj njegovog života.⁵⁹ Uprkos kratkom prekidu, kao godina početka Bajkarine vladavine u Heratu

⁴⁹ Timurids in Transition, str. 48-49.

⁵⁰ ibid, 50-51.

⁵¹ ibid, 52.

⁵² ibid, 56.

⁵³ Grad u sjevernom dijelu IR Iran.

⁵⁴ Prerogativi za uspostavljanje vlasti unutar orijentalno-islamske civilizacije bili su učenje hutbe na džumanamazu petkom u ime vladara i kovanje novca u njegovo ime.

⁵⁵ Nazivi regija u centralnoj Aziji.

⁵⁶ ibid, 60.

⁵⁷ ibid, 61-62.

⁵⁸ Jedan od njih bio je princ Jadgar Muhammed Mirza, potomak Šah Ruha koji je sklapao saveze za dinastijama Akkojunlu i Karakojunlu kako bi pobijedio Husejina Bajkara. Upravo on je bio razlog da se Husejin Bajkara povuče iz Herata na određeno vrijeme.

⁵⁹ The Timurid and Safavid Period str. 122-123.

uzima se 1469. godina. On će vladati trideset sedam godina, do svoje smrti 05. maja 1501. godine.⁶⁰

Posjedujemo detaljne podatke o uglednim Turcima i Perzijancima o kojima je Husejin Bajkara ovisio u svojim državnim poslovima. Među njima, posebno mjesto zauzima jedna ličnost, čovjek koji se ističe i u političkoj i u intelektualnoj sferi.⁶¹ Riječ je o Ali Šir Nevaiju, čijem će životu i doprinosu biti posvećeno jedno od poglavlja u nastavku.

Patronat⁶² kao fenomen

U periodu prije nego je čovječanstvo izumilo štampariju koja je čitanje knjiga iz različitih oblasti učinila dostupnijim većem krugu ljudi a time i konkretan izvor prihoda za autore, učenjaci i umjetnici bili su prepušteni podršci vladara i drugih pripadnika viših slojeva društva.⁶³ Pored toga što je vladar kao državnik uživao apsolutnu vlast on se i na polju umjetnosti nametnuo kao patron što je podrazumijevalo ne samo finansijsko pokroviteljstvo nego i autoritet u ocjenjivanju vrijednosti nekog djela.⁶⁴ Monarhije i carstva srednjeg vijeka i na istoku i na zapadu su bile patrimonijalnog karaktera – pravo na vladavinu, imetak i građanstvo su na jedan apsolutan način pripadali vladajućoj porodici. Shodno tome, oni koji zavrijede njihovu naklonost i dobročinstvo činili su najuspješniji i najbogatiji sloj društva.⁶⁵ Kao što je porodica Medici⁶⁶ u Firenci zbog svojih razvijenih estetskih vrijednosti odgojila cijelu jednu generaciju umjetnika, tako je i jedan vladar unutar orijentalno-islamske civilizacije, koji je možda i sam imao uređenu zbirku poezije – *divan*, sigurno pomagao u odgajanju umjetnika.⁶⁷ Većina remek-djela iz tog perioda mogu se u velikoj mjeri pripisati posvećenosti i interesu uglednika za visokom kulturom iz čega je proizilazila njihova zaštita umjetnika.⁶⁸ Zahvaljujući zajedničkoj, visoko razvijenoj dvorskoj kulturi na dvorovima u Semerkandu, Heratu, Tabrizu, Istanbulu i Delhiju u 15. stoljeću, umjetnik koji bi putovao iz

⁶⁰ Timurids in Transition, str. 67.

⁶¹ The Timurid and Safavid Period, str. 123.

⁶² Patronat (lat. patronatus) pokroviteljstvo, dostojanstvo ili nadležnost *patrona*; članovi pokroviteljskog odbora neke ustanove.

patron(lat. patronus) svetac kao zaštitnik doma ili porodice, slava; gospodar broda; šef industrijskog ili trgovačkog preduzeća, gazda; branilac, advokat; zaštitnik pokrovitelj, npr. neke svečane priredbe i sl. (Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1980, str. 679-680).

⁶³ Šair ve Patron, str. 9.

⁶⁴ Alena Čatović, „Poezija osmanskih sultana“, *Književna smotra*, broj 173, XLVI/2014, str. 111.

⁶⁵ Šair ve Patron, str. 10.

⁶⁶ Medici su politička dinastija koja je vladala na području Firence u periodu od 1397. do 1737. godine. Oni su i osnivači Medici Banke koja je bila najveća banka u Evropi u 15. stoljeću.

⁶⁷ *ibid.*

⁶⁸ *ibid.*

jedne zemlje u drugu nailazio bi na istu zaštitu i razumijevanje i bivao bi jednako toplo primljen.⁶⁹

Historija patronata unutar orijentalno-islamske civilizacije veže se za pojavu islama i poslanika Muhammeda. Prenosi se da je poslanik Muhammed pjesniku Kâb bin Zuhejru koji mu je pročitao jednu od svojih pjesama, poklonio ogrtač.⁷⁰ Ona se zadržala od poslanika Muhammeda, preko narednih muslimanskih dinastija (Abasidi, Karahanidi, Timuridi i Seldžuci) sve do perioda Osmanlija.⁷¹

Konkurencija koja je za vrijeme renesanse vladala među gradovima u Italiji ali i gradovima širom Evrope, bila je prisutna i u islamskom svijetu. Upravo je to međusobno nadmetanje među dvorovima utjecalo na razvoj i kvalitet umjetnosti.⁷² Na srednjem istoku je bilo sasvim normalno da vladar, ako je to potrebno, silom dovodi umjetnike i učenjake na svoj dvor. Tako je Timur sabirao najpoznatije umjetnike i učenjake iz svake zemlje koju bi osvojio i slao ih u svoju prijestolnicu Semerkand. Tu tradiciju su nastavili i njegovi nasljednici a sličan postupak je prisutan i kod Osmanlija. Sultan Selim Javuz (1470/1–1520) je prilikom osvojenja Kaira prognao stotine umjetnika u Istanbul.⁷³

Osim što su vladari težili da privuku učenjake i umjetnike, i učenjaci i umjetnici su slavu, blagostanje, ugled i zaštitu tražili na dvorovima velikih vladara. Tako da je patronat bio recipročan fenomen: smatran je jedinim načinom da vladar i njegov dvor ali i učenjak ili pjesnik steknu ugled i slavu.⁷⁴ Uspješni pjesnici su širili i povećavali vladarevu slavu i time zarađivali za život i napredovali u karijerama.⁷⁵

Osim same vladajuće porodice, bogatstvo i slavu su u patrimonijalnim zemljama i na istoku i na zapadu uživali i uglednici, državnici i velikodostojnici koji su bili bliski dvoru odnosno vladaru. Oni su slijedili primjer vladara, pa su i sami oko sebe okupljali učenjake i književnike i nagrađivali ih.⁷⁶ Jedan pjesnik koji bi stekao visoke titule i zvanja na dvoru

⁶⁹ ibid, 11.

⁷⁰ Tûbâ Işınsu, *Tutsan elini ben fakîrin: Osmanlı edebiyatında hamilik geleneği*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, str. 16. (dalje kao: Tûbâ Işınsu).

⁷¹ ibid, 21.

⁷² Şair ve Patron, str. 12.

⁷³ ibid.

⁷⁴ ibid, 13.

⁷⁵ ibid, 16. Patronat je bio prisutan i u drugim oblastima orijentalno – islamske civilizacije. Naprimjer, u oblasti birokratije je postojao sistem prema kojem su se obrazovali pisari – kâtibi. Taj sistem je imao tri nivoa: šegrt (çırak) – pomoćnik (kalfa) – majstor (usta) gdje je onaj koji je na višem nivou bio zaštitu i učitelj onome ispod sebe.

⁷⁶ Tûbâ Işınsu, str. 16.

mogao je i sam postati patron i oko sebe okupljati druge pjesnike.⁷⁷ Tako je i Ali Šir Nevai, koji potiče iz imućne porodice bliske dvoru svoje bogatstvo velikim dijelom trošio na podsticanje književnika, učenjaka i graditelja.⁷⁸ Njegova velikodušnost bila je nadaleko poznata.⁷⁹

Umjetnici su bili pod zaštitom patrona koji je imao sebi svojstvene afinitete pa su se trudili da svoja djela stvaraju u skladu s tim afinitetima. Moglo bi se slobodno reći da je vladar često određivao kvalitetet djela iz oblasti nauke i umjetnosti pa čak i slavu koju će umjetnik steći. Koliko će jedno djelo biti prihvaćeno i cijenjeno dosta je ovisilo o tome koliko je interesovanje ka tom djelu pokazao vladar. Niko za vrijeme vladavine Osmanlija nije uspio napraviti veći dvor, džamiju ili drugo djelo iz oblasti arhitekture od samih vladara i članova njegove porodice.⁸⁰ Isti je slučaj bio i s drugim granama umjetnosti. Da bi jedan pjesnik ponio titulu „sultana pjesnika“ (Sultânu'ş-Şu'arâ) morao je prvo biti pozvan na sastanke pjesnika koji su održavani na dvoru, zatim je morao posvetiti kasidu vladaru i ta kasida i druga njegova djela su morali biti prihvaćeni, pohvaljeni i nagrađeni od strane sultana.⁸¹

Sredstvo putem kojeg se zadobivala patronova naklonost i nagrade bila je pjesnička forma *kasida*⁸². Kaside su pisane kako bi se stekla naklonost od Boga, milost i zaštita posljednjeg Božijeg poslanika Muhammeda a.s. ali i zaštita i nagrade onih kojima na ovome svijetu pripada politička moć.⁸³

Pošto je dio orijentalno-islamske tradicije bilo i to da se prinčevi u mladosti obrazuju na polju književnosti, svaki od njih je kada bi stupio na prijestolje imao određeno znanje koje mu je omogućavalo da kao patron procjenjuje kvalitet poezije.⁸⁴ Patroni su nagrađivali ne samo pjesnike koji su svoju poeziju čitali na književnim kružocima koji su organizovani u okviru dvora, nego su čitali i nagrađivali i poeziju pjesnika koji nisu bili vezani za dvor, a za čiju bi poeziju čuli tokom svojih svakodnevnih aktivnosti.⁸⁵ Ipak, ti kružoci predstavljali su najbolju

⁷⁷ Şair ve Patron, str. 15-16.

⁷⁸ Maria Eva Subtelny, „Socioeconomic Bases of Cultural Patronage under the Later Timurids“, *International Journal for Middle East Studies*, vol. 20, No. 4, 1988, str. 490-492.

⁷⁹ Şair ve Patron, str. 19.

⁸⁰ Şair ve Patron, str. 15.

⁸¹ ibid.

⁸² Kasida je jedna od najzastupljenijih pjesničkih vrsta u divanskoj poeziji. Ime je dobila po tome što se pjevala s nekim ciljem (ar. kasd – cilj, namjera), obično da se pohvali neki vladar, vojskovođa ili neki drugi uglednik. Kaside su duže pjesme koje se sastoje obično od trideset do devedeset distiha (bejtova), rimovanih po principu aa ba ca da itd. (Pojmovnik divanske i tesavvuvske književnosti, str. 146).

⁸³ Şair ve Patron, str. 23.

⁸⁴ ibid, 24.

⁸⁵ ibid.

priliku kako književnicima, tako i drugim umjetnicima (npr. muzičarima i pjevačima) da se pokažu u najboljem izdanju pred vladarom i zasluže njegovu naklonost.⁸⁶ Ta tradicija je dugo vremena prisutna unutar orijentalno-islamske civilizacije pa Firdusi, autor najvećeg iranskog nacionalnog epa – Šahname (oko 1000. godine), u spomenutom djelu opisuje kružoke koje je priređivao iranski vladar Hüsrev.⁸⁷ Ti kružoci su se često priređivali tokom proslava neke vojne pobjede ili nekim drugim povodom i uz muziku i vino slušale bi se priče o uspješnim vojnim pohodima, a pjesnici su međusobno recitovali svoje najbolje stihove.⁸⁸ Upravo takvi skupovi se u osmanskim izvorima najčešće navode kao način na koji je neki pjesnik dospio do sultanovih pohvala i nagrada.⁸⁹ U turkijsko-mongolskim zemljama srednje Azije te proslave su služile i za učvršćivanje odnosa između vladara i visokih državnika koji su također bili pokrovitelji umjetnosti i kao takve imale su značajnu ulogu u društvenom životu tih zemalja. K. Jettmar navodi i kako su one služile za povećanje ugleda i prestiža vladara.⁹⁰ U periodu Osmanlija vjenčanja članova vladajuće porodice i proslave suneta prinčeva su također bili povod za organizovanje pjesničkih kružoka i nagrađivanje istaknutih pjesnika.⁹¹

Vladar je svoju naklonost prema pjesniku izražavao na različite načine. Često bi mu, u skladu s njegovim zanimanjem davao službe unutar državne administracije. Ako je bio pisac dobivao bi službu pisara, ako je bio iz sloja uleme dodjeljivana mu je služba *muderisa* ili *kadije*; ukoliko je pjesnik pripadao vojnom sloju onda bi mu vladar dodijelio posjed (*timar*, *zeamet* ili *has*).⁹² Što se tiče jednokratnih nagrada koje su nazivane *câ'ize* – one su davane najčešće u srebrenom novcu (rijetko u zlatnom), a česta nagrada bio je i *vuneni* ili *svileni ogrtač*.⁹³ Nagrada u novcu varirala je između 1000 i 3000 akči (20-60 zlatnika). Te nagrade su dodjeljivane iz državne riznice.⁹⁴

Najveća nagrada koju je jedan pjesnik ili bilo koji službenik na dvoru mogao dobiti bila je da bude vladarev *musâhib*⁹⁵. Državni velikodostojnici su se često posredstvom *mûsahiba* obraćali

⁸⁶ *ibid*, 25.

⁸⁷ Husrev I Anuširvan bio je vladar iranske dinastije Sasanida u periodu 531-579. godine; Firdevsi, *Šehnâme* (preveo N. Lugal), tom IV, Istanbul, 1994, str. 194, 275-276, 299, 330, 332, 389-390. (navedeno prema: *ibid*).

⁸⁸ *ibid*, 26.

⁸⁹ *ibid*.

⁹⁰ Karl Jettmar, *The Art of the Steppes*, New York, 1967, str. 240 (navedeno prema: *ibid*).

⁹¹ *ibid*, 27.

⁹² *ibid*, 28.

⁹³ *ibid*.

⁹⁴ *ibid*.

⁹⁵ Ova titula nazivana je i *nedim* a podrazumijevala je službenika koji je vladaru bio poput prijatelja, savjetnika koji je imao blizak uvid u vladarev privatni i poslovni život. (*ibid*).

vladaru oko važnih poslova.⁹⁶ Međutim, i vladari i državni velikodostojnici su morali uzeti u obzir mišljenje naroda pri odabiru mûsahiba. To nije bila ni najzahvalnija funkcija jer se za mnoge negativne stvari koje su se dešavale unutar carstva često krivio mûsahib.⁹⁷ Ukoliko način života, vjerska uvjerenja i opća uvjerenja mûsahiba nisu bili u skladu s etikom i tradicijom države, patron bi postajao predmetom ogovaranja i njegova popularnost među narodom bi opala. Mûsahib je u Osmanskom Carstvu morao biti pripadnik sunijskog mezheba, nije mu bilo dozvoljeno da pije, da zanemaruje vjerske obrede kao što su namaz i post jer bi u suprotnom patron bivao primoran da ga udalji s te funkcije.⁹⁸ Slikovit primjer za to je pjesnik Ahmed Paša. On je udaljen s dvora i protjeran u Bursu zbog toga što se sumnjalo da je homoseksualac. Postoji jedan sudski dokument koji pokazuje kako je i u Bursi pokušao da kupi roba iz jednog od bursanskih javnih kupatila.⁹⁹ I pjesnik Melihi koji je boravio u Iranu i družio se s Abdurrahmanom Džamijem po povratku u Istanbul postao je Fatihov mûsahib. Međutim, zbog velike sklonosti piću vladar ga je uklonio s te pozicije i ostatak života proveo je u neimaštini i samoći.¹⁰⁰ Osim Ahmed Paše i Melihija, i pjesnici Aškî i Lâlî su bili musâhibi Mehmedu Fatihu.

U okviru patrimonijalnih država umjetnici su se stalno trudili da stvaraju djela koja će biti bolja od djela njihovih prethodnika i savremenika. Time je patronat odigrao važnu ulogu u razvoju umjetnosti. Treba ponoviti i to da je odluka koji će umjetnik biti nagrađen i uspješan bila je čvrsto vezana za stil i ukus patrona.¹⁰¹ Pjesnik koji bi na književnim kružocima zadivio sve prisutne i svojim pjesničkim umijećem nadmašio ostale pjesnike dobivao je neku od titula kao što su: *serâmed*, *emîr-i nazm*, *melikü'ş-şu'arâ*, *sultânu'ş-şu'arâ*.¹⁰²

Aşik Çelebi¹⁰³ navodi da je vrijednost jednog djela u direktnoj vezi s važnošću patrona kojem je to djelo posvećeno. Zbog toga ne čudi nastojanje pjesnika da pišu djela koja će prihvatiti i nagraditi visoki državnici na čelu s vladarom.¹⁰⁴ Kroz svoju tezkiru Aşik Çelebi podsjeća na to kako su i abasidske halife nagrađivale pjesnike kako godišnjim primanjima tako i

⁹⁶ ibid, 25.

⁹⁷ ibid, 30 - 31.

⁹⁸ ibid.

⁹⁹ ibid.

¹⁰⁰ ibid, 32.

¹⁰¹ ibid, 30.

¹⁰² Sve u značenju *najveći među pjesnicima, sultan pjesnika, vladar poezije*; ibid.

¹⁰³ Kadî Pir Mehemed Aşik Çelebi (umro 1572) je bio pjesnik i pisac a njegovo najpoznatije djelo je pjesnička tezkira *Meşâ'irü'ş- Şu'arâ* koju je posvetio sultanu Sulejmanu Zakonodavcu (1494 -1566).

¹⁰⁴ ibid, 48.

jednokratnim nagradama. Uz to daje naznake i da su šiitski imami također nagrađivali pjesnike.¹⁰⁵

Najuspješniji pjesnici su nagrađivani visokim službama na dvoru kao što su funkcija vezira, bega, defterdara, nišandžije, muderisa, kadije, dvorskog pisara i slične funkcije. Manje vrijednim su smatrane funkcije muderisa i pisara unutar vakufa i imareta.¹⁰⁶

Tokom proslave bajrama dijeljeni su jednokratni pokloni pjesnicima. Oni pjesnici koji bi napisali tužbalicu povodom smrti princa ili kasidu i/ili hronogram povodom neke vojne pobjede su također nagrađivani.¹⁰⁷ Pjesnici su svoje kaside, tužbalice, hronograme, autorska ili prepisana djela i komentare mogli ili direktno iznijeti pred sultana ili posredstvom nekoga ko je bio blizak sultanu. Ti posrednici su često bili uspješni pjesnici, vladarevi musâhibi koji su istovremeno bili mecene mladim i manje uspješnim pjesnicima.¹⁰⁸

Odlike književnosti Timurida 15. stoljeća

Zahvaljujući mongolskom prihvatanju Perzijanaca kao nosilaca političkih i kulturnih aktivnosti, perzijski jezik za vrijeme vladavine Mongola (Ilhanida i Timurida) doživljava svoju punu reafirmaciju. Jezik književnosti na prostorima gdje su vladali Timuridi bio je dominantno perzijski. Klasični period perzijske književnosti završava upravo s 15. stoljećem i stvaralaštvom pjesnika Abdurrahmana Džamija, jednog od pjesnika na dvoru Husejina Bajkare u Heratu.¹⁰⁹ Najzastupljenija forma bio je *gazel*¹¹⁰. Međutim, pjesnici su, kako bi pokazali svoje umijeće pisali i *mesnevije*¹¹¹ i *hamse*¹¹². Sam pjesnik Nevai je autor hamse. Pisana su i djela u formi *münazara*¹¹³. Mesud-i Kummi je svoje djelo *Seyf ü Kalem* u formi

¹⁰⁵ ibid.

¹⁰⁶ ibid, 52-53. Dio novca koji bi ostao od prihoda nakon što bi se podmirile sve potrebe vakufa je jedno vrijeme također dodjeljivan pjesnicima. Taj novac se inače čuvao u državnoj riznici kako bi bio na raspolaganju u izvanrednim situacijama kao što su ratovi, prirodne katastrofe ili bolesti.

¹⁰⁷ ibid, 74.

¹⁰⁸ ibid, 75.

¹⁰⁹ Neobjavljeno predavanje doc. dr. Ahmeda Zildžića, održano 02.11.2017. godine u okviru predmeta Orijentalno-islamska civilizacija III.

¹¹⁰ Gazel je poetski oblik unutar islamske književnosti u kome se pjeva o ljubavi i vinu. To je lirski forma za koju se pretpostavlja da je postojala još i prije islama. Gazel se obično sastoji od pet do petnaest stihova čiji se parni polustihovi rimuju. (Za više informacija pogledati: Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja, vol. XL, Sarajevo, 2013, str. 172; dalje kao: *Historija turske književnosti*).

¹¹¹ Mesnevije su dugačke poeme u kojima je rimovanje slobodno za svaki stih i u kojima svaki stih može iznositi novu misao. Mesnevije su imale epski imaginaran, didaktički ili mistički sadržaj. Ova forma je preuzeta iz predislamske perzijske književnosti. (Za više informacija pogledati: *Historija turske književnosti*, str. 173).

¹¹² Hamsa (ar. hamse=pet; petoknjižje): Književna forma koja se sastoji od pet mesnevija.

¹¹³ Münazara (ar.=rasprava). Književna vrsta u kojoj se porede bića i pojmovi suprotnog značenja prema strogo utvrđenim pravilima.

münazara posvetio Ali Šir Nevaiju. Sastavljeni su i *tarihi* (kronogrami) za velike građevine sagrađene u ovom periodu.¹¹⁴ I sufizam je ostavio traga u mnogim djelima tog perioda. Ljubav prema Bogu i Božije Jedinstvo su bili inspiracija mnogim pjesnicima pa su tako nastali sufijski obojeni stihovi.¹¹⁵

Za vrijeme Timurovih nasljednika ojačala je artificijelnost poetskog izraza. Tako Gibb u svojoj procjeni poezije perioda Timurida navodi kako je ona „subjektivna, artificijelna i konvencionalna“¹¹⁶ ali da su te odlike kombinovane s nečim što on naziva „kreativnim umijećem i zadivljujućom prefinjenošću u stalnom usponu“.¹¹⁷ Drugi zapadni orijentalisti bili su još strožiji pa govore kako je u ovom periodu sadržaj trpio u odnosu na formu.¹¹⁸

Čak su i savremeni kritičari bili svjesni nedostatnosti poezije tog perioda pa i Džami, Nevai i Devletšah iznose oštre kritike, nazivajući savremene pjesnike „jadnim, prostodušnim piskaralima“.¹¹⁹ Zanimljivo, do kraja 15. stoljeća postaje jasno da je čak i stil klasičnih pjesnika prestao biti validan kriterij za procjenu poezije. Tako Devletšah kritikuje jednostavnost poezije pjesnika klasičnog perioda *Rudakija* (pjesnik ranog samanidskog perioda, u. 940/1) i kaže kako bi takav jedan pjesnik bio potpuno odbačen od strane savremenih vladara i drugih pjesnika.¹²⁰

S druge strane, riječ koju su mnogi kritičari tog perioda često koristili pri negativnom vrednovanju nečije poezije bila je *takalluf*.¹²¹ Tom su riječju označavali izvještačenost i neprirodnost poezije nekog pjesnika. Ta izvještačenost bila je vidljiva na vanjskom planu kroz korištenje zahtjevnih metrova, rime ili riječi, ali i na unutrašnjem planu i to kroz neobične pjesničke slike, poređenja i druge retoričke figure.¹²²

Pjesnik tog perioda ne nastoji uopće da bude shvaćen. Upravo suprotno, njegov cilj je pjevati samo za malo izabраниh znalaca koji njegove kompleksne stilske figure mogu ocijeniti. S

¹¹⁴ Levend, str. 16-17.

¹¹⁵ *ibid*, 18.

¹¹⁶ Pogledati i: Maria, Simidchieva, Maria, „Imitation and Innovation in Timurid Poetics: Kashifi's *Badayi al-afkar* and its Predecessors, *al-Mu'jam and Hadaiq al-sihr*“, *Iranian Studies*, Routledge, vol. 36, br. 4, 2003, str. 509 – 530.

¹¹⁷ „ever-increasing deftness of craftsmanship and brilliance of artistry“; E.J.W. Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, 6 vols, 1900-1909, London: Luzac, vol. 2, str 11-13. (navedeno prema: Maria Eva Subtelny, „A Taste for the Intricate: The Persian Poetry of the Late Timurid Period“, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Deutsche Morgenländische Gesellschaft, vol. 136, br. 1, Leipzig, 1986, str. 56; dalje kao: A Taste for the Intricate).

¹¹⁸ *ibid*, autorica konkretno citira orijentalistu Jana Rypku i njegovo djelo *History of Iranian Literature* (1968).

¹¹⁹ *ibid*, 57.

¹²⁰ *ibid*, 58.

¹²¹ *tekellüf*, im. ar.= 1. naprezanje, muka, trud; 2. lažno prikazivanje, razmetanje, izvještačenost, pretvaranje (Marija Đinđić, *Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk Dili Kurumu, Ankara, 2014, str. 1305; dalje kao: *Türkçe-Sırpça Sözlük*).

¹²² A Taste for the Intricate, str. 60.

aspekta forme to se stremljenje izražava u širenju jedne nove vrste, *muamma*¹²³ – zagonetke u stihovima. Najbolji pjesnici tog razdoblja nisu prezali koristiti *muammu*, pa joj je Džami posvetio teoretsku raspravu.¹²⁴ Muamme su ponekad postajale toliko komplikovane da je bilo potrebno čak do deset raščlanjivanja riječi kako bi se došlo do značenja. Teško da bi *muamma* uopšte postala pjesnička forma vrijedna spomena da nije bilo njene popularnosti u drugoj polovini 15. stoljeća.¹²⁵

Važno je istaći da se tadašnji način poimanja kreativnosti znatno razlikuje od današnjeg. Cilj pjesnika tog perioda nije bio da iznese nešto što bi bilo u potpunosti revolucionarno i novo, nego da već postojeće teme, motive, likove i sadržaje interpretira na novi, njemu svojstven i originalan način. Uzor su svakako bili klasični pjesnici perzijske književnosti kao što su Sa'di¹²⁶, Hafiz¹²⁷, Rumi¹²⁸ i Nizami¹²⁹. Uz to, djela prijašnjih majstora se nisu čitala samo kako bi im se divilo nego kako bi se imitirala. Zbog toga je osnovno obrazovanje u tom periodu podrazumijevalo stjecanje znanja o stvaralaštvu prijašnjih velikana poezije i to kroz učenje njihove poezije napamet.¹³⁰

¹²³ Muamma je pjesnička forma koja se sastoji jednog ili dva distiha. Bila je to enigma, zagonetka koja je u sebi sadržavala skrivene aluzije i to u određenim slovima arapskog alfabeta koja bi, kada bi se spojila, davala rješenje zagonetke, obično neko ime ili pojam. (Maria Eva Subtelny, „Scenes from the Literary Life of Timurid Herat“, *Logos islamikos: Studia Islamica in honorem Georgii Michaelis Wickens* (uredili: Roger M. Savory i Dionisius A. Agius), Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, 1984, str. 152.) Kao prvi autor *muamme* spominje se četvrti halifa, zet poslanika Muhammeda a.s. Ali ibn bu Talib (ibid).

¹²⁴ Smailagić, str. 480.

¹²⁵ A Taste for the Intricate, str. 76-77.

¹²⁶ Sa'di Širazi perzijski je pjesnik iz 13. stoljeća. Puno ime mu je *Abū-Muhammad Muslih al-Dīn bin Abdullāh Shīrāzī*. Neosporno se smatra najvećim didaktičkim pjesnikom Irana i jednim od najvažnijih istočnih pjesnika na Zapadu (zajedno s Hafizom). Rođen je 1213. godine u Širazu, a umro 1292. godine, također u Širazu. Pod pokroviteljstvom Ebu Bekra Zengija Sa'di piše svoje prvo remek-djelo: *Bustan* (1257). Samo godinu dana kasnije svjetlo dana ugledat će i Sa'dijevo drugo čuveno remek-djelo – *Ālīstan*. (Neobjavljeno predavanje prof. dr. Namira Karahalilovića iz predmeta *Zlatni vijek perzijske književnosti*, održana u ljetnom semestru akademske 2017/2018. godine).

¹²⁷ Hafiz Širazi spada u red najvećih klasičnih perzijskih pjesnika, ili kako se obično kaže, on je najsajjnija zvijezda na nebu perzijske književnosti. Puno ime mu je Šemsudin Muhamed Hafiz Širazi i rođen je u prvoj četvrtini 14. vijeka u gradu Širazu na jugu Irana. Od Hafizove poezije cjelovitu zbirku (*divan*) sačinio je njegov školski drug i blizak prijatelj Muhammed Golendam. Hafiz se smatra najuspješnijim autorom gazela u historiji perzijske književnosti. (Bećir Džaka, *Historija perzijske književnosti*, Naučnoistraživački institut Ibn Sina, Sarajevo, 1997, str. 397).

¹²⁸ Mevlana Dželaludin Muhamed Belhi ili Rumi je pjesnik s kraja 13. i početka 14. stoljeća. Živio je u vremenu kada su se kao vid opozicije prema vladajućem poretku sve više širila sufijska učenja. Rumi je svoj život posvetio sufizmu i iza njega su ostala dva velika djela: *Divan* i *Mesnevi Manevi* (Duhovna Mesneviya ili samo Mesneviya). (Više o tome u: Bećir Džaka, *Historija perzijske književnosti*, Naučnoistraživački institut Ibn Sina, Sarajevo, 1997, str. 315-329).

¹²⁹ Pjesnik Nizami rođen je u gradu Gendži na području današnjeg Afganistana 1141. godine ili 1147. godine a umro je 1203. godine. Dobro je poznao sve nauke svoga doba a naročito arapski jezik koji je bio osnova za svu naučnu literaturu. Njegovo najpoznatije djelo je *Hamsa* – Petoknjižje koje se sastoji iz pet mesneviya. (Više o tome u: Bećir Džaka, *Historija perzijske književnosti*, Naučnoistraživački institut Ibn Sina, Sarajevo, 1997, str. 147-164).

¹³⁰ A Taste for the Intricate, str. 61.

Kako bi imitacija bila uspješna bilo je potrebno napisati pjesmu u istom metru i rimi kao original slijedeći isti sadržaj. Uvijek su pjesme koje su bile imitacija ili odgovor na već postojeću pjesmu u sebi sadržavale naznake toga (u obliku citata ili neke aluzije na autora originala).¹³¹ Ta činjenica nas ne treba navesti na pomisao da je takva poezija bila puka kopija i da je njeno pisanje bilo jednostavno. Pjesnici su pri njenom pisanju bili ograničeni metrom, rimom a često i temom-sadržajem originalne pjesme. Uvijek se birala poezija pjesnika kojem se autor divio i kojemu je želio biti jednak ili bolji od njega. Tako je autor imitacije istovremeno iskazivao poštovanje autoru originalne pjesme ali i svoje umijeće jer je dokazivao da je sposoban dostići pa i nadmašiti i najveće pjesnike.¹³²

Kako je najzastupljenija forma bio gazel, jedan od najviše imitiranih pjesnika bio je Hafiz Širazi. Svakako vrlo popularan uzor bio je i Amir Husrev Dehlavi^{133 134}.

Generalna karakteristika poezije kasnog perioda vladavine Timurida je preokupiranost tehničkim uljepšavanjem koje je rezultiralo dominacijom forme u odnosu na sadržaj. Nažalost, u poređenju s poezijom nastalom u periodu od 10. do 15. stoljeća, ova poezija se smatra dekadencijom u smislu književno-estetskih mjerila i vrijednosti. Književni rad zamire i pjesnici se okreću istraživanjima u oblasti filologije, pisanju komentara, glosa i slično. A oni koji se ipak odlučuju da pišu poeziju to čine na krajnje neprimjeren način – riječ je o potpunom epigonstvu, oponašanju autora iz ranijih generacija te zamire tendencija da se otprije razrađenim motivima i simbolima da svoj pečat.¹³⁵

Ipak, postoje i pozitivne tendencije u književnosti koje se očituju kroz tzv. *heratski trijumvirat*: Husejin Bajkara kao predstavnik političke vlasti, Ali Šir Nevai, njegov veliki vezir, utjecajna ličnost i veliki vakif i pisac koji je proklamovao jedan turkijski jezik kao jezik književnosti. Treća ličnost je Abdurrahman Džami, vjerski autoritet tog doba i autor koji se smatra posljednjim klasikom perzijske književnosti, jednom od *sjajnih zvijezda na nebu perzijske književnosti*.¹³⁶

¹³¹ *ibid*, 63.

¹³² Neobjavljeno predavanje prof. dr. Alene Čatović iz predmeta *Divanska književnost Bošnjaka na orijentalnim jezicima* održano 09.04.2018.

¹³³ Amir Husrev Dehlavi (1253 – 1325). Autor Indijskog potkontinenta koji se smatra jednim od začetnika predstavnika tzv. indijskog književnog stila koji će se razviti seobom pjesnika Perzijanaca na dvorove u Indiji.

¹³⁴ Većina primjera imitacija koje Nevai navodi u svom djelu *Mecalis-ul-nefais* (djelo biografskog karaktera, sadrži podatke o pjesnicima koji su stvarali u doba Timurida) su za osnovu imali gazele i kaside Amira Husreva. (A Taste for the Intricate, str. 62). Ali Šir Nevaijeva tezkira je prva tezkira unutar turske književnosti.

¹³⁵ Neobjavljeno predavanje prof. dr. Namira Karahalilovića iz predmeta *Savremena književnost Irana* održanog 25.10.2017. godine.

¹³⁶ Neobjavljeno predavanje doc. dr. Ahmeda Zildžića iz predmeta *Orijentalno-islamska civilizacija III* održanog 16.11.2017. godine.

Ali Šir Nevai

Samo nekoliko sedmica nakon stupanja na prijestolje, 14. aprila 1469. godine, Husejinu Bajkari se u Heratu pridružio njegov brat po mlijeku (*kökältash*¹³⁷) Mir Ali Šir Ujgur (1441-1501).¹³⁸ On će vremenom postati ključna politička figura Husejinove vladavine.

Ali Šir Nevai rođen je 9. februara 1441. godine u Heratu.¹³⁹ Njegova porodica je, i s majčine, i s očeve strane nekoliko generacija prije njega bila u službi kod Timurovih potomaka.¹⁴⁰ Pošto mu je otac bio u službi kod Ebu-l Kasima Babura, Ali Šir Nevai je boravio na njegovom dvoru i upravo tu će se 1452. godine prvi put upoznati s Husejinom Bajkarom. Njih će se dvojica zajedno obrazovati pod nadzorom Kasima Babura sve do Baburove smrti 1457. godine kada Bajkara odlazi u Merv, a Nevai ostaje u Mešhedu gdje nastavlja s obrazovanjem.¹⁴¹ Ubrzo umire Nevaijev otac i on prvo odlazi u Herat gdje dobiva službu kod Abu Saida Mirze, a nakon toga obrazovanje nastavlja u Semerkandu.¹⁴²

Kada Bajkara 1469. godine dolazi na vlast u Heratu, Nevai je ponovo boravio u Semerkandu. Tada Bajkara šalje pismo namjesniku Semerkanda Ahmedu Mirzi, sinu Ebu Saida i traži od njega da pošalje Nevaija u Herat. On na to pristaje i Nevai 14 aprila 1469. godine stiže u Herat. Tom prilikom mladom vladaru Bajkari posvećuje *Hilaliye kasidu*.¹⁴³

Prva dužnost koju je Nevai vršio kod Husejina Bajkare bila je dužnost *muhurdara* (čuvar pečata). Ubrzo će postati Bajkarina desna ruka pri rješavanju svih sporova i ustanaka koji su se često dešavali unutar Carstva. Zahvaljujući njegovom doprinosu u učvršćivanju Bajkarine vlasti dobit će nadimak „stub države“ (*rüknü'-s-saltana*).¹⁴⁴

¹³⁷ Ovo pitanje je predmet istraživanja jer ono ustvari osvjetljava odnos Nevaijeve porodice s porodicom Husejina Bajkare. 1952. godine objavljena je zbirka timuridskih zvaničnih dokumenata pod nazivom *Šaraf-nama* koja iznosi da je Ali Šir bio polubrat/brat po mlijeku Husejinu Bajkari. Za više o tome: Maria Eva Subtelny, „'Alī Shīr Navā'ī: Bakhshī and Beg“, *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. 3/4, Part 2. Eucharisterion: Essays presented to Omeljan Pritsak on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students, 1979-1980, UK:Cambridge, str 801. (dalje kao: Bakhshī and Beg). Termin *kökältash* se u rječnicima nalazi u obliku *köngültash* gdje riječ *köngül* označava srce, a zajedno s *tash* označava „prijatelj po srcu“. Rječnici to objašnjavaju kao „oni koji su hranjeni iz istih grudi“. Barthold, str. 15.

¹³⁸ Bakhshī and Beg, str. 801.

¹³⁹ U tezkirama je datum Nevaijevog rođenja naveden kao 17. ramazan 844. hidžretske godine. Levend, str. 29.

¹⁴⁰ *ibid*, 29.

¹⁴¹ *ibid*, 30.

¹⁴² *ibid*, 31-32.

¹⁴³ *ibid*, 34.

¹⁴⁴ *ibid*, 34-35.

Nevai je 1472. godine postao *emir* na Bajkarinom dvoru. Prema običajima, postojao je redosljed prema kojem su na sastancima sjedili emiri i prema istom tom redosljedu su se i potpisivali na zvaničnim dokumentima. Pošto je Nevai bio iz ujugurske porodice, njegovo mjesto se nalazilo među posljednjim. Kada je trebalo potpisati prvi dokument nakon Nevaijevog imenovanja, dužnosnici su ga odnijeli prvo Nevaiju, jer je on bio najbliži Bajkari. Ipak, Nevai je znao običaje i potpisao se u dnu dokumenta i uputio ih da ubuduće poštuju redosljed.¹⁴⁵

Nevai je 1476. godine, posredstvom Džamija pristupio nakšibendijskom¹⁴⁶ derviškom redu. Nakon toga on i Džami postaju još bliži prijatelji, a nakšibendijski red će ostaviti značajan utjecaj i na njihova djela.¹⁴⁷

Nemiri su potresali Bajkarin dvor i državu i on 1487. godine šalje Nevaija u grad Astarabad gdje će ostati petnaest mjeseci. Tamo je Nevai oko sebe okupljao umjetnike i književnike i s njima vodio razgovore.¹⁴⁸ U Herat se vraća 1488. godine. Dvije godine kasnije napušta funkciju emira i postaje sultanov *mûsahib*.¹⁴⁹

Kako je Nevaijev životni vijek odmicao tako su se i povećavali problemi u Carstvu. Njegovo zdravlje se naglo pogoršalo krajem 1500. godine i umire trećeg januara 1501. godine u Heratu. Sahranjen je u Heratu, unutar turbeta koje je dao sagraditi za života.¹⁵⁰

Nevai i Bajkara

Kako navodi Maria Eva, ne bi bilo pretjerano reći da je osoba koja je bila *de facto* nadzornik kulturnog života na dvoru u Heratu bio upravo Ali Šir Nevai. On je lično ohrabrivao i finansijski poticao brojne pjesnike, slikare, muzičare, kaligrafe, graditelje i historičare - aktore brojnih kulturnih aktivnosti koje će kasniji zapadni učenjaci nazvati *timuridskom renesansom*.¹⁵¹ Muhammed Hajdar, autor djela *Tarih-i rašidi* je naglasio da je „Ali Šir Nevai taj koji je bio odgovoran za karijere većine nadarenih ljudi tog vremena.“¹⁵² Fahri Harevi,

¹⁴⁵ *ibid*, 35.

¹⁴⁶ Nakšibendijski derviški red je oblikovao Muhammed Behaaddin Nakšibendi u 14. stoljeću na osnovu učenja Abu Jakub Jusufa Hamedanija (umro 1140) i Abdulhalika Gucduvanija (umro 1220). Ovaj derviški red karakteriše ortodoksni pristup islamu, čistoća, krotkost i uljudnost. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 188).

¹⁴⁷ *Levend*, str. 35.

¹⁴⁸ *ibid*, 37.

¹⁴⁹ *ibid*, 42.

¹⁵⁰ *ibid*, 46-47.

¹⁵¹ Maria Eva Subtelny, „'Alī Shīr Navā'ī: Bakhshī and Beg“, *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. 3/4, Part 2. Eucharisterion: Essays presented to Omeljan Pritsak on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students, 1979-1980, UK:Cambridge, str. 797; dalje kao: 'Alī Shīr Navā'ī: Bakhshī and Beg.

¹⁵² *ibid*.

autor prijevoda Nevaijevog djela *Mecalis-ul-nefais* navodi kako je Ali Šir najutjecajnije ličnosti u njemu skorijoj historiji: “Mnogi nenadmašivi i izvrsni kaligrafi, pjevači, muzičari, slikari, zlatari, umjetnici, pisci, sastavljači muamma i pjesnici su stasali pod njegovom zaštitom i nije poznato da li ih je toliki broj zabilježen u bilo koje drugo vrijeme.”¹⁵³

Zbog toga što je i sam bio istaknuti pokrovitelj umjetnosti i književnosti, mnogi panegiričari ga hvale u svojoj poeziji. Zbog toga se iz panegirične poezije posvećene Ali Šir Nevaiju ne mogu pronaći konkretni podaci i detalji koji bi nam iznijeli realnu prirodu njegove službe na dvoru i odnosa s Husejinom Bajkarom.¹⁵⁴ Tako autor F.A. Belin u svom djelu iz 1861. godine, uzimajući za osnovu izvore panegiričnog karaktera, odnos Nevaija i Bajkare opisuje na slijedeći način: „To dvoje djece koji su sjedili jedan do drugog u istoj školi, postali su ujedinjeni u bliskom prijateljstvu i obećali su jedan drugome da nikada neće zaboraviti onog drugog ako im se kasnije u budućnosti osmjehne sreća. I održali su obećanje.”¹⁵⁵

Vrlo živopisan primjer ekstremne idealizacije Ali Šir Nevaija zastupljen je u radovima nekih uzbečkih učenjaka koji, osim što ga opisuju kao osnivača uzbečke književnosti, karakterišu ga i kao „revolucionara“ i „heroja Uzbekistana“.¹⁵⁶

Prema Muhamedu Hajdaru, Ali Šir Nevai bio je potomak porodice ujgurskih *bahšija*¹⁵⁷. Iz toga proizilazi da je Ali Šir pripadao staroj turkijskoj kulturnoj eliti čiji korijeni vode do antičkih turkijskih civilizacija Orhuna i Turfana. Pripadali su klasi pisara, službi koja je bila nasljedna. To njegovo porijeklo lijepo pojašnjava istaknutu ulogu Ali Šir Nevaija u razvoju jednog istočnog turkijskog (čagatajskog) jezika u književni jezik, a također i njegovu podršku čagatajskom jeziku u odnosu na perzijski jezik.¹⁵⁸

Kao što sam na početku ovog poglavlja navela, Ali Šir Nevai je Husejinu Bajkari bio brat po mlijeku - polubrat (*kökältash*). Mari Eva prenosi kako se u jednom od poglavlja djela *Šaraf-name* objavljenog 1952. godine spominje se da je „od početka svog života, tako reći, još od kolijevke, on (Ali Šir op.a.) bio vezan za Njegovo Visočanstvo i to kao polubrat/brat po mlijeku“¹⁵⁹ Vidi se kako je privilegija tako bliskog međusobnog povezivanja s vladajućom

¹⁵³ *ibid*, 798.

¹⁵⁴ To nije slučaj samo s panegiričnom poezijom koja je posvećena Ali Šir Nevaiju. Takva poezija je posvećivana i drugim sultanima, vladarima i uglednicima i njen cilj nikada nije bio da detaljne biografske podatke o objektu pohvale.

¹⁵⁵ F. A. Belin, "Notice biographique et littéraire sur Mir Ali-Chîr Névâii," *Journal Asiatique*, vol. 5/17, 1861, str. 180; navedeno prema: 'Alî Shîr Navâ'î: Bakhshî and Beg, str. 798.

¹⁵⁶ *ibid*.

¹⁵⁷ Vidi napomenu 27 unutar ovog rada.

¹⁵⁸ Raspravu o dva jezika koju završava iznoseći stav da je jedan turkijski (čagatajski) jezik nadmoćniji u odnosu na perzijski jezik iznio je u svom djelu *Muhâkemetü'l-Lugateyn*.

¹⁵⁹ 'Alî Shîr Navâ'î: Bakhshî and Beg, str. 801.

porodicom davana odabranim tursko-mongolskim porodicama koje su bile bliske dvoru i u znak zahvalnosti za njihovo doprinos u vojnom i administrativnom razvoju.¹⁶⁰

Iz gore navedenog se jasno vidi da su Ali Šir i njegova porodica uživali zavidan status kod vladajuće klase u Heratu. U izvorima se uz Ali Šir Nevaijevo ime često spominje i titula *amir* (ili skraćeno *mir*). Razlog za to je što je 1472. godine Nevaiju dodijeljena titula *amira* ili *bega* i to od strane Husejina Bajkare lično.¹⁶¹ Svakako, činjenica da mu je titula *amir* dodijeljena iako nije pripadao porodicama koje su na nju polagale nasljedno pravo govori o jedinstvenoj poziciji koju je uživao na dvoru Husejina Bajkare.¹⁶²

Iako o tome ne postoje zvanični zapisi, Maria Eva pretpostavlja kako je Ali Šir sigurno imao udjela u zemljišnim posjedima koji su nazvani *sojurgal* a koji su bili centralna odrednica feudalne strukture post-mongolske centralne Azije i Irana. Iako su ti posjedi u mongolskoj tradiciji dodjeljivani kao nagrada za vojne doprinose, oni će u doba Timurida biti dodjeljivani kao znak kraljevskog priznanja za članove civilne administracije i sveštenstva kao i izuzetnim ličnostima na polju umjetnosti i kulture.¹⁶³ Kao uživatelj *sojurgala*, osoba je imala pravo na sve prihode sa zemljišta a bila je oslobođena i plaćanja poreza.¹⁶⁴

Različiti izvori pružaju različita nagađanja o tome koliki su bili prihodi Ali Šir Nevaija.¹⁶⁵ Činjenica je da je zbog zemljišnih posjeda diljem Horasana, a naročito onih u plodnom Heratu, morao biti jedan od najbogatijih ljudi tog vremena. Ti prihodi su mu omogućili da i sam bude jedan od patrona kulturnog života na dvoru a i da finansira izgradnju skoro četiri stotine građevina u i oko Herata.¹⁶⁶ Halil Inaldžik Ali Šir Nevaija navodi kao najreprezentativniji primjer patrona koji je zahvaljujući bliskosti vladajućoj porodici stekao bogatstvo i odlučio ga trošiti na podsticanje umjetnosti, nauke i književnosti.¹⁶⁷

¹⁶⁰ *ibid.*

¹⁶¹ *ibid.*, 802. Za više podataka o tituli *amir* pogledati poglavlje *Uređenje države kod Timurida* unutar ovog rada.

¹⁶² *ibid.*

¹⁶³ *ibid.*, 806.

¹⁶⁴ I. P. Petrushevskii, "K istorii instituta soiurgala," *Sovetskoe vostokovedenie* 6, 1949, str. 235; navedeno prema *ibid.* Fiskalna decentralizacija koja je bila prisutna u Heratu u 15. stoljeću imala je pozitivan utjecaj na razvoj nauke i kulture. Fiskalna moć bila je podijeljena na nekoliko slojeva društva koju su uživali mnoge privilegije (nisu plaćali poreze), a svoj novac mahom su trošili na pokroviteljstvo umjetnosti i kulture, te arhitektonski razvoj gradova. Za više o tome pogledati: Maria Eva Subtelny, „Socioeconomic Bases of Cultural Patronage under the Later Timurids“, *International Journal of Middle East Studies*, Cambridge University Press, vol. 20, br. 4. 1988, str. 479-505.

¹⁶⁵ Muhammed Hajdar navodi da su mu dnevni prihodi bili 18,000 *šahruha*. Drugi izvori navode da su mu dnevni prihodi bili 75,000 *dinara* a rashodi 15,000. (*ibid.*, 807).

¹⁶⁶ *ibid.*, 807.

¹⁶⁷ Şair ve Patron, str. 19.

Zanimljivo je da je Bajkara napisao jednu *Risalu* (poslanicu) u kojoj hvali Ali Šir Nevaija, svog prijatelja i saradnika na dvoru. U njoj također iznosi kako se na prostoru Herata skoro hiljadu ljudi bavi poezijom. Kao najuspješnije među njima navodi Nevaija i Džamija.¹⁶⁸

Nevaijeva djela

Svoj prvi divan koji je nazvao *Bedayiu'l-Bidaye* je priredio nakon što je Bajkara stupio na prijestolje i njemu ga je i posvetio. Pred kraj svog života ponovo je sabrao sve pjesme koje je napisao i podijelio ih u četiri divana. Sva četiri je posvetio Husejinu Bajkari:

1. *Garaibü's-Sigar* (Čudesa Djetinjstva: Sastoji se od pjesama napisanih u periodu između osme i dvadesete godine);
2. *Nevadirü'ş-Şebab* (Rijetkosti Mladosti: Sastoji se od pjesama napisanih u periodu između dvadesete i tridesetpete godine);
3. *Bedayiu'l-Vasat* (Čuda Sredovječnosti: Sastoji se od pjesama napisanih u periodu između tridesetpete i četrdesetpete godine);
4. *Fevaidü'l-Kiber* (Koristi Starosti: Sastoji se od pjesama napisanih u periodu između četrdesetpete i šezdesete godine).¹⁶⁹

Danas se u različitim bibliotekama širom svijeta nalaze primjerci ova četiri divana. Najviše je prijepisa prvog divana. Nijedan od prijepisa u istanbulskim bibliotekama ne potiče iz vremena života Nevaija. Najstariji prijepisi se nalaze u Sankt Petersburgu i Bakuu. Do danas nije pronađen autograf.¹⁷⁰ Broj bejtova u četiri divana na turskom jeziku je oko pedeset pet hiljada.¹⁷¹

Nevai je napisao i jedan divan na perzijskom jeziku. Broj bejtova u njemu je deset hiljada. U njemu se nalazi i šest kasida i jedna tužbalica povodom Džamijeve smrti.¹⁷²

Bajkara je tražio da Nevai napiše müseddes¹⁷³ na Džamijev gazel s rimom *kâşki*.¹⁷⁴

Nevaijeva ostala djela:

- 1) *Hamsa* (Petoknjižje)¹⁷⁵; Djelo se sastoji iz pet mesnevija:

¹⁶⁸ Levend, str. 38-39.

¹⁶⁹ ibid, 61.

¹⁷⁰ ibid, 62-63.

¹⁷¹ ibid, 68.

¹⁷² ibid, 68-69.

¹⁷³ Müseddes je pjesma sastavljena od strofa po šest stihova koje imaju istu rimu. U prvoj strofi se rimuju svi stihovi, u drugoj se rimuje pet stihova, a šesti ima rimu prve strofe itd. Ovakve pjesme se obično sastoje od pet do osam strofa. Zastupljene su u većoj mjeri kod pjesnika klasičnog perioda u 16. stoljeću. (Pojmovnik divanske i tesavvuške književnosti, str. 185).

¹⁷⁴ Levend, 74.

- *Hayretü'l-Ebrar* (Čudesna dobrih ljudi); Ovo djelo nastalo je kao odgovor na Nizamijevo djelo *Mahzenü'l-Esrar*.¹⁷⁶ Ono predstavlja zbirku poučnih priča o različitim ličnostima i događajima iz islamske civilizacije.
 - *Husrev ü Şirin*¹⁷⁷;
 - *Leylî vü Mecnun*¹⁷⁸;
 - *Seb'a-i Seyyar*¹⁷⁹;
 - *Sedd-i Iskender*¹⁸⁰;
- 2) *Münacat*¹⁸¹ (ne zna se kada je nastalo);
 - 3) *Çihil Hadis* (1481-82); Četrdeset hadisa. Prijevod istoimenog Džamijevo djela.
 - 4) *Vakfiyye* (1481-82); To je rad dokumentarnog karaktera kojeg je napisao pod pseudonimom Fânî¹⁸². Ovo djelo je važan izvor podataka o društvenom i političkom životu Heratu u 15. stoljeću.
 - 5) *Nazmü'l Cevahir* (1485); Ovo djelo je nastalo kao odgovor na Bajkarinu risalu (poslanicu) u kojoj je pohvalio Nevaija.
 - 6) *Tarih-i Enbiya Ve Hükema* (nakon 1485); Historija poslanika i učenjaka.
 - 7) *Tarih-i Müluk-i Acem* (nakon 1485); Historija iranskih naroda.
 - 8) *Halât-i Seyyih Hasan Erdeşir* (1490-91); Priča o Sejih Hasanu Erdeşiru.
 - 9) *Mecalisü'n-Nefais* (1491-92); Skup odabranih - Nevaijeva *tezkira* u kojoj je sabrao odlomke iz djela pjesnika i književnika svog vremena. Govori o ukupno 459 autora. Ovo

¹⁷⁵ Ime potječe od arapske riječi hamse (خمسة) –pet. Prvi autor Hamse u perzijskoj književnosti je Nizami (umro 1204). Njega i Emira Husreva Dehlavija (umro 1325) je Nevai uzeo za uzore. Mnogi pjesnici su se okušali u tome da napišu pet mesneviya koje bi činile Hamsu ali ih je malo uspjelo. Napisati Hamsu je bilo mjerilo za dobrog i uspješnog pjesnika. Nevai je počeo pisati Hamsu 1483. godine, kada je imao 42 godine. (ibid, 76).

¹⁷⁶ U ovom djelu nalazi se jedan odlomak u kome Nevai hvali Husejina Bajkaru; ibid, 85.

¹⁷⁷ To je mesneviya ljubavnog sadržaja u kojoj se govori o ljubavi između sasanidskog vladara Husreva Perviza i armenske ljepotice Širin. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 128).

¹⁷⁸ Također mesneviya ljubavnog sadržaja o mladiću Kajsu koji se zaljubljuje u djevojku Lejlu. Zbog te ljubavi on poludi pa ga prozivaju Medžnun (ar. ludi). Ta je priča prisutna u orijentalno-islamskoj kulturi još iz stare arapske književnosti. (ibid, 160).

¹⁷⁹ Sedam nebeskih tijela: Postojalo je sedam nebeskih tijela kojima je pridavana posebna pažnja u određivanju ljudske sudbine: Mjesec, Merkur, Mars, Sunce, Venera, Jupiter i Saturn. Svi oni su simbol za sreću ili nesreću. (ibid, 218). Ova Nevaijeva mesneviya govori o Behramu Guru, jednom od iranskih vladara. Na početku ove mesneviye nalazi se kraća pohvala Husejnu Bajkari i njegovoj supruzi. (Levend, str. 138).

¹⁸⁰ Aleksandrova brana – Zid koji je Iskender – Poslanik Zulfikarnejn podigao kako bi odbranio svoj narod od naroda Jedžudž i Medžudž. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 218). Ova Nevaijeva mesneviya govori o dinastiji Aleksandra Makedonskog. (Levend, str. 151).

¹⁸¹ Münâcât, obraćanje Bogu, vrsta pjesama u kojima se pjesnik obraća Bogu. Najčešće su se munadžati pjevali u formi kaside ali ima ih i u formi gazela ili kit'e. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 184).

¹⁸² Fânî prid. ar. smrtan, prolazan. (Türkçe-Sırpça Sözlük, str. 499).

je prva tezkira na nekom od turkijskih jezika. Biografije koje on navodi su kratke, oskudne i bave se više stvaralaštvom nego životima pjesnika.¹⁸³

- 10) *Münşe'at*¹⁸⁴ (nakon 1491-92); Zbirka pisama.
- 11) *Risale-i Muamma* (na perzijskom, prije 1492); Poslanica o pjesničkoj vrsti muamma.
- 12) *Hamsetü'l-Mütehyyirin* (nakon 1492); Ovo djelo je posvećeno Džamiju. Nastalo je nakon njegove smrti. U njemu Nevai govori o prijateljstvu s Džamijem, o njegovom porodičnom stablu, životu, obrazovanju i doprinosu nauci.¹⁸⁵
- 13) *Mizanü'l-Evzan* (nakon 1492); Djelo o turskom i perzijskom metru.
- 14) *Halât-ı Pehlevan Muhammed* (nakon 1494-95); Priča o junaku Muhammedu.
- 15) *Nesaimü'l-Mahabbe* (1495-96); Ovo je prijevod Džamijevog djela *Nefehatu'l-Uns* koje je antologija sufija derviša i šejhova koji su pripadali različitim derviškim redovima.¹⁸⁶
- 16) *Lisanü't-Tayr* (1498-99); Govor ptica, prijevod istoimenog djela Feridudina Attara.
- 17) *Muhâkemetü'l-Lugateyn* (1499); Nevaijevo djelo u kome poredi perzijski i turski jezik. Zaključuje da je jedan turkijski jezik iznad perzijskog i da je sasvim moguće stvarati kvalitetnu poeziju na njemu.
- 18) *Siracü'l-Müslimin* (1499-1500); Nevaijevo djelo o islamskom pravu.
- 19) *Mahbubü'l-Kulub* (1500-01); Ljubav srca – djelo se sastoji iz tri poglavlja. Prvo govori o društvenom statusu i dužnostima pojedinih klasa, drugo govori o moralnim vrijednostima a treći dio je didaktičkog karaktera, sadrži mudre poruke i savjete.
- 20) *Münşe'at* (na perzijskom jeziku, ne zna se kada je nastalo).
- 21) *Zübdetü't-Tevarih* (ne zna se kada je napisano).¹⁸⁷ Historija Turaka.

¹⁸³ Beatrice Manz, *Power, Politics and Religion in Timurid Iran*, Cambridge University Press, Cambridge:UK, 2007, str. 55.

¹⁸⁴ Münşe'ât, zbirka pisama ili kraćih prozних sastava. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 184).

¹⁸⁵ Barthold, str. 54.

¹⁸⁶ Power, Politics and Religion in Timurid Iran, str. 73.

¹⁸⁷ Levend, str. 256-257.

Husejin Bajkara kao patron poezije u 15. stoljeću kroz djela Ali Šir Nevaija

Grad Herat, koji je bio timuridska prijestolnica je za vrijeme vladavine Abu Saida (1458-1468) i Husejina Bajkare (1469-1509), izrastao je u kulturni centar kakav do tada nije viđen u iransko-turkijskoj civilizaciji.¹⁸⁸ U tom periodu živjela su dva velika književnika i učenjaka, jedan koji je predstavljao perzijsku kulturu – Abdurrahman Džami (1414-1492) i drugi koji je predstavljao tursku kulturu – Ali Šir Nevai (1441-1501). Obojica će kasnije postati važni uzori unutar turske i perzijske književnosti.¹⁸⁹

Općenita politička klima na prostoru Irana i Centralne Azije 15. stoljeća bila je izrazito kompetitivna.¹⁹⁰ Prostor Turkeстана bio je pod vlašću Abu Saidovih sinova s prijestolnicom u Semerkandu a Horasan je bio pod vlašću Husejina Bajkare s prijestolnicom u Heratu. Postojale su i druge, manje dinastije koje su vladale na prostoru manjih gradova u Horasanu i s njima je Husejin bio u neprijateljskim odnosima.¹⁹¹

Među pjesnicima koje je Husejin Bajkara štutio na svom dvoru ističu se: Hatifi, Ehli-i Širazi, Asafi, Sejfi-i Buhari, Mir Husejin-i Muammaji, Jusuf Bedi, Ahi, Muhammed Salih, Husejin Kami, Hamidi i Benaji; od ostalih umjetnika i učenjaka istaknuti su čuveni slikar Bihzad, historičari Mirhand i Handmir; kaligrafi Sultan Ali Mešhedi i Mir Ali Herevi.¹⁹²

Prenosi se da je Bajkara obično do podneva bivao zauzet državnim poslovima a nakon toga posvećivao se kulturnom životu na dvoru, umjetnosti i književnosti. Pjesnički kružoci koje je on organizovao zajedno sa svojim državicima postali su uzor kasnijim osmanskim vladarima.¹⁹³

Navodeći njihove biografije vidjeli smo da se Ali Šir Nevai i Husejin Bajkara poznaju još od djetinjstva. Njihovo prijateljstvo i poznanstvo naročito su ojačali kada je Husejin Bajkara došao na vlast u Heratu. Ali Šir Nevai je vršio najviše funkcije na Bajkarinom dvoru, bio mu je blizak saradnik i osoba od povjerenja. Zbog toga ne iznenađuje što je referiranje na Bajkaru moguće vidjeti u skoro svim od dvadeset devet Nevaijevih djela¹⁹⁴. Nevai je svjestan

¹⁸⁸ Šair ve Patron, str. 11.

¹⁸⁹ *ibid.*

¹⁹⁰ Maria Eva Subtelny, „Socioeconomic Bases of Cultural Patronage under the Later Timurids“, *International Journal for Middle East Studies*, vol. 20, No. 4, 1988, str. 480.

¹⁹¹ Barthold, str. 13. Naprimjer, Bajkara je često ratovao protiv Muhameda Yadigara, Šah Ruhovog unuka koji je vladao u gradu Astarabadu. (Barthold, str. 34).

¹⁹² Hamid Algar, Ali Alparslan, „Hüseyin Baykara“, *TDVİA*, tom XVIII, 1998, str. 530. (dalje kao: Algar:Alparslan).

¹⁹³ *ibid.*, 531.

¹⁹⁴ Talip Yıldırım, str. 102.

Bajkarinog doprinosa pa tako u svom djelu *Mecalis-ul-nefais* navodi kako bi pjesnik Katibi¹⁹⁵ bio još više popularan da je imao patrona kao što je Husejin Bajkara.¹⁹⁶

Informacije o Heratu u doba vladavine Husejina Bajkare možemo pronaći u *Baburnami*, djelu memoarskog karaktera autora Zahiruddina Muhammeda Babura (u. 1530). Babur kaže kako „na cijelom svijetu nema grada kakav je Herat. Zahvaljujući Bajkarinoj brizi i kvalitetnom upravljanju, ljepota grada se povećala deset ili dvadeset puta. Horasan i Herat su zahvaljujući Bajkari ispunjeni biserima – eminentnim ljudima, pjesnicima i učenjacima. Ko god bi od njih započeo neki posao, sultan bi ga podsticao da ga završi na najbolji mogući način.“¹⁹⁷

Babur također prenosi da Ali Šir Nevai nikada nije prihvatao poklone od Bajkare. Naprotiv, on je bio taj koji je svake godine slao poklone vladaru. To naravno ne znači da nije primao materijalnu naknadu za svoje službe na dvoru. Iako je pripadao imućnijem sloju, njegova privatna svojina nije bila dovoljna da pokrije sve troškove – Nevai je naročito izdašnu količinu novca trošio na pokroviteljstvo umjetnosti i književnosti. Zahvaljujući visokim položajima na dvoru, to je mogao i priuštiti.¹⁹⁸

I sam Husejin Bajkara pisao je poeziju koristeći pseudonim *Hüseynî*. Njegov *Divan* čine pjesme na perzijskom i čagatajskom turskom jeziku. Književni kritičari njegovu poeziju ocjenjuju kao prosječnu.¹⁹⁹

Ubrzo nakon smrti Husejina Bajkare vlast u Heratu preuzima uzbečki vladar Muhamed Šibani Kan. Izvori prenose kako je Šibani znao da su horasanski vladari i namjesnici bili izuzetno darežljivi prema pjesnicima pa je po osvojenju Herata naredio da se pjesnici pljačkaju.²⁰⁰

Istom tom vladaru se pripisuju i sljedeće riječi: „od vremena Poslanika pa do danas nije bilo vladara koji je bio inteligentan i prefinjen kao Husejin Bajkara.“ Ove riječi ne treba shvatiti kao pohvalu samom vladaru, jer Šibani ga je veoma malo poznavao, već radije kao izraz poštovanja prema izuzetnoj prosvijećenosti koju je Herat dostigao pod vlašću Bajkare i njegovih pomoćnika.²⁰¹

¹⁹⁵ Pjesnik iz 15. stoljeća, ranog perioda vladavine Timurida.

¹⁹⁶ Šair ve Patron, 68.

¹⁹⁷ Barthold, str. 37.

¹⁹⁸ ibid, 45.

¹⁹⁹ Već spomenuti historičar Babur naprimjer ocjenjuje Bajkarinu poeziju kao prostu, ni po čemu posebnu. (Algar: Alparslan, str. 531).

²⁰⁰ Barthold, 68.

²⁰¹ ibid, 69.

U nastavku ćemo pažnju posvetiti poeziji u kojoj Nevai hvali svog prijatelja i patrona Husejina Bajkaru. Predmet obrade bit će jedan odlomak iz mesnevice *Seb'a-i Seyyar* i jedna rubaija iz djela *Muhâkemetü'l-Lugateyn*.

Rubaija iz djela *Muhâkemetü'l-Lugateyn* (*Rasprava o dva jezika*)

Kim tâ felek âfâk üze devr kılur
Encüm güli her tün bu çemendin açılır
Niş âh aning zâtı kibi yâd bilür
Ni tâb' aning tâb'ı dik istep tapılır

Neka njegova vladavina traje sve dok se
nebesa kreću. Neka njegovo mjesto bude
prijestolje sreće.
Neka njegove riječi daju život i neka
njegova poezija traje vječno.

Tâ kim felek ivrülür devâm olsun anga
İkbâl bisâtıda makâm olsun anga
Hem nutk ile cân-bahş kelâm olsun anga
Hem nazm kelâmı müstedâm olsun²⁰²

Neka se pupoljak zvijezde rađa na ovom
polju sve dok se nebesa budu kretala na
horizontu.

Blago onome kome je on blizak; kakva je
to zvijezda, kakav je to sjaj i svjetlost! Ko
nju traži i pronaći će je.

²⁰² Özönder Barutcu, *Muhâkemetü'l-Lugateyn*, TDK Yay, Ankara, 1996, str. 225. (navedeno prema Yıldırım, str. 105).

Odlomak iz mesneviye *Seb'a-i Seyyar (Sedam nebeskih tijela)*

Şāh Sultān Hüseyin bin Mansūr

Kim birip nusratı cihānga sūrūr

Hānlar üze yitip 'atāsı anıng

Hān bin hān ata atası anıng

Hem ata hān u hem anga hān

Yok cihanda anıng kibi yana hān

Anga Çengiz ulug ata kiliben

Anası hod Alankuva kiliben

Fahr yok anga saltanat atı

Ol bolup saltanat mübāhātı

Şāhlar kullugin körüp mergüb

Anga dervişlik bolup matlüb

Gerçi şehleri zir-dest eylep

Özni dervişlerge pest eylep²⁰³

Vladar Sultan Husejin bin Mansur

Njegove pobjede su svijetu donijele sreću

²⁰³ Agah Sırrı Levend, *Ali Şir Nevai*, Türk tarih kurumu basımevi, Ankara, tom 3 (Hamse kitabı), 1965, str. 219.

Njegov otac je bio iznad drugih vladara

A njegov djed je bio vladar svih vladara

I njegov otac je bio vladar a i on je vladar

Na ovom svijetu nema vladara poput njega

Njegov praotac je Džingis-kan²⁰⁴

A njegova pramajka je Alankuva²⁰⁵

Nema potrebe hvaliti snagu²⁰⁶ njegove vladavine. On sam pohvala je svojoj vladavini

Vladari su smatrali da priliči da budu njemu robovi; Sami su zatražili da budu njegovi dervişi

Zaista je on prihvatio pod svoju ruku sve druge vladare; A sebe je stavio na nižu poziciju od dervişa²⁰⁷

²⁰⁴ Mongolski vladar i osnivač dinastije iz prve polovine 13. stoljeća.

²⁰⁵ Legendarna ženska ličnost, pramajka svih Mongola.

²⁰⁶ U originalu je upotrebljena riječ *at* im. konj. Konj je ovdje simbol snage.

²⁰⁷ Smatra da su dervişi bolji od njega, ovdje se aludira na vladarevu skromnost.

Analiza sadržaja

Iako se u izvorima²⁰⁸ spominje *Hilaliye*²⁰⁹ kasida koju je Ali Šir Nevai posvetio Husejinu Bajkari, ona nije uvrštena u jedino zajedničko izdanje četiri Nevaijeva Divana na turskom jeziku koje je do danas priređeno. Ipak, u drugim djelima Ali Šir Nevaija susreću se stihovi koji upućuju na pjesnikov odnos prema svom meceni, Husejinu Bajkari. Takva je i rubaija koju je Nevai uvrstio u svoju *Raspravu o dva jezika*. Navedeno djelo nastalo je 1499. godine. U njemu Nevai poredi perzijski i čagatajski (turkijski) jezik i dolazi do zaključka da je turkijski jezik superiorniji u odnosu na perzijski jezik, te da je sasvim moguće stvarati kvalitetnu poeziju na njemu.²¹⁰

Slično kao i u kasidi, pjesničkoj formi koja je najčešće korištena u svrhu pohvale vladara, a koja je završavala dovom (*dua*) – molitvom za vladara kome je posvećena, i u navedenoj Nevaijevoj rubaiji²¹¹ također je prisutna *dua* – molitva za dobrobit Husejina Bajkare.

U prvoj strofi rubaije Nevai poredi nebo s baštom a Bajkaru sa zvijezdom/cvijetom koji se u njoj rađa. Dalje, referirajući na zvijezdu iz prvog stiha, kazuje kako je sretan svako ko se uspije približiti vladarevoj svjetlosti, te da će svako ko istinski želi da se približi i pronađe tu svjetlost u tome i uspjeti. Druga stofa je u pravom smislu dova u kojoj Nevai želi da Bajkarina vladavina traje sve dok svijet postoji i da vlada s prijestolja sreće. Posljednji distih ove rubaije naročito je zanimljiv jer se pjesnik tu osvrće i na Bajkarino pjesničko stvaralaštvo, pa pored toga što želi da njegove riječi kao vladara budu snažne i utjecajne, želi i da njegovo pjesništvo potraje. Od stilskih figura možemo primijetiti svakako metaforu i poređenje (nebo je bašta a Bajkara je cvijet koji cvjeta u toj bašti; vladar je zvijezda, izvor svjetlosti).

²⁰⁸ Levend, str. 34; Barthold str. 32.

²⁰⁹ Ova kasida je ujedno i prvo Nevaijevo poetsko ostvarenje koje se, barem imenom, spominje u izvorima. (Barthold, str. 32).

²¹⁰ Levend, str. 5.

²¹¹ Rubaija (rubâ'î) vrsta je pjesme unutar klasične perzijske i turske književnosti koja sadrži četiri stiha ili dva dvostiha. Stihovi se rimuju po sistemu a a b a, a ako se rimuje i treći stih onda se zove *rubâ'î musarra'*. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 210).

Drugi navedeni odlomak nalazi se na početku Nevaijeve mesneville *Sedam nebeskih tijela*, jedne od pet mesnevilla koje čine Nevaijevu *Hamsu*²¹² (Petoknjižje). Nevai je svoju *Hamsu*, kao i mnoga druga djela, posvetio Husejinu Bajkari.²¹³ Prije Nevaija *Hamsu* su napisala dva autora: Nizami (u. 1204) koji je prvi autor *Hamse* u perzijskoj književnosti te Emir Husrev Dehlevi (u. 1325).²¹⁴ Mnogi drugi pjesnici također su se trudili da napišu pet mesnevilla, međutim malo ih je u tome uspjelo. U svojoj *Hamsi* Nevai navodi kako slijedi put svojih prethodnika: Nizamija i Emira Husreva.²¹⁵

Mesneville *Seb'a-i Seyyar*, četvrtu unutar svoje *Hamse*, Nevai je napisao po uzoru na Nizamijevo *Heft Peyker* ali i Emir Husrevovu *Heşt Bihişt*. Sve tri mesneville su priča o jednom od iranskih vladara Behramu Gûru.²¹⁶

U gore navedenim bejtovima Nevai navodi kako je sretan onaj dio svijeta kojim Bajkara vlada pa nastavlja s govorom o njegovom porodičnom stablu i ističe njegovo plemenito porijeklo, kako s majčine, tako i s očeve strane. Pjesnik navodi da su Bajkarini preci također bili vladari i da potiču još od *Džingis-kana* – čuvenog osnivača mongolske dinastije.

U posljednjim stihovima iz ovog odlomka Nevai kaže kako su drugi vladari uvidjeli Bajkarinu nadmoć pa su se njemu povinivali i tražili da budu njegovi derviši – sljedbenici. Kako pjesnik dalje navodi, Bajkara je prihvatio druge vladare ali je stvarne „derviše“²¹⁷ stavio iznad sebe. Tu se zapaža kako Nevai ističe Bajkarinu skromnost i mistički duh iz čega također možemo uvidjeti važnost koju su derviši kao sljedbenici tarikata uživali u to vrijeme.²¹⁸

²¹² Imena svih pet mesnevilla koje čine Nevaijevu *hamsu*:

- Hayretü'l-Ebrar;
- Husrev ü Şirin;
- Leylî vü Mecnun;
- Seb'a-i Seyyar;
- Sedd-i Iskender;

U poglavlju *Nevaijeva djela* unutar ovog rada naveli smo više podataka o svakoj mesneville.

²¹³ Levend, str. 80.

²¹⁴ *ibid.*, 75.

²¹⁵ *ibid.*

²¹⁶ *ibid.*, 126. Behram Gur sin je sasanidskog vladara Jezdegirda. Vladao je u periodu između 420. i 438. godine. Podaci o njegovom životu i bogatstvu se nalaze u historijskim izvorima ali i u *Şahnami*, Firdusijevoj (umro 1020) *Knjizi o vladarima* koja je služila kao izvor pjesnicima.

²¹⁷ U sufijskoj terminologiji riječ *derviš* označava onoga ko je okrenuo leđa ovom svijetu, provodi život u pobožnosti i ko je okrenut Bogu. U širem pogledu derviš označava čovjeka koji se uključio u jedan od *tarikata* – derviških redova. (Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti, str. 77).

²¹⁸ Više o tome kao i općenito o pokretima koji su bili zastupljeni u doba Timurida i Safavida vidjeti u: Karim Najafi Barzegar, *Intellectual Movements During Timuri and Safavid Period*, Indian Bibliographies Bureau, Delhi, 2005.

Imajući u vidu patronat kao fenomen, nije iznenađujuće što jedan pjesnik i državnik tog perioda hvali vrhovnog vladara. Ipak, mnogi pjesnici su pretjerivali u pohvalama pa je njihova poezija gubila sve umjetničke vrijednosti. S druge strane, Nevai u svojim pohvalama nikada nije otvoreno tražio nagradu, poklon ili neku funkciju na dvoru. U njegovoj poeziji u kojoj hvali Husejina Bajkaru ne vidimo čak ni pretjeranu upotrebu stilske figure *mübalağa* – hiperbola. Nevai je hvalio skromnije i suzdržanije u odnosu na druge pjesnike. Razlog za to je možda i međusobni odnos Nevaija i Bajkare koji nije imao karakteristike uobičajenog odnosa vladar:pjesnik. Moguće je također da je Nevai u Bajkari vidio ne samo vladara nego i pjesnika kojemu je svoju poeziju posvećivao jer ga je smatrao kompetentnim da je analizira i ocjeni.

DRUGO POGLAVLJE

Osmansko Carstvo: Od osnivanja bejluka do Mehmeda Fatiha

Geografski prostor Anadolije u XIII stoljeću bio je razdijeljen u veći broj nezavisnih i poluzavisnih kneževina (bejluka). Posljednje veliko carstvo bilo je ono Seldžučko²¹⁹ koje se pod pritiskom Ilhanida raspalo i razjedinilo.²²⁰ I na širem geografskom prostoru, između rijeka Oksus i Dunav, vladala je slična situacija: teška unutrašnja previranja slabila su velika carstva kao što su Ilhanidi u Iranu, Zlatna Horda u istočnoj Evropi i Bizantsko carstvo na Balkanu i zapadnoj Anadoliji.²²¹

Osnivačem Osmanskog bejluka smatra se Osman-beg.²²² Bejluk je osnovao na prostoru Söğüta, (sjeverozapad današnje Republike Turske), a za godinu njegovog osnivanja uzima se posljednja godina 13. stoljeća – 1299.²²³ Zahvaljujući uspjesima u borbi protiv Bizanta stiče slavu i čast da cijela jedna zajednica i njeni kasniji potomci nose njegovo ime. Najznačajniji Osmanov vojni uspjeh je pobjeda nad bizantijskom vojskom kod Bafeona 1301. godine.²²⁴

Osman umire 1323/4. godine i nasljeđuje ga njegov sin Orhan (1281- 1362).²²⁵ On zauzima Bursu (1326), Iznik/Nikeju (1331) i Izmit (1337).²²⁶ Upravo Orhan će iskovati prvi srebreni novac u Bursi 1327. godine i osnovati prvu medresu u Izniku (Nikeji) 1331. godine.²²⁷ 1354. godine Osmanlije osvajaju Ankaru i Galipolje i time prelaze u Rumeliju.²²⁸

Naredni veliki korak bilo je osvajanje grada Edirne koji je je osvojio Murat I, Orhanov sin i nasljednik, 1361. godine.²²⁹ U vrijeme Murata I (1362-1389) nastavljaju se prodori u

²¹⁹ Seldžuci su turkijska dinastija koja je vladala na prostoru Male i Srednje Azije u periodu od 11. do 13. stoljeća. (Smailagić, str. 539).

²²⁰ Eklemmeddin İhsanoğlu, *Historija osmanske države i civilizacije*, preveli: Kerima Filan et al, Orijentalni institut u Sarajevu i IRCICA, Sarajevo, 2004, str. 6. (dalje kao: *Historija osmanske države i civilizacije*).

²²¹ Halil İnalcık, *Osmansko carstvo: Klasično doba 1300-1600*, Utopija, Beograd, 2003, str. 7. (dalje kao: Inaldžik).

²²² *Historija osmanske države i civilizacije*, str. 8.

²²³ *Historija Osmanske države: Hrestomatija*, priređivač Ahmed Alibašić, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 2005, str. 280. (dalje kao: *Hrestomatija*).

²²⁴ Inaldžik, str. 11.

²²⁵ *Hrestomatija*, str. 487.

²²⁶ *Historija osmanske države i civilizacije*, str. 13.

²²⁷ Inaldžik, str. 11. Ta medresa se smatra početkom kulturnog i naučnog života u Osmanskom Carstvu (Ibrahim Akyol, *Fatih Sultan Mehmet Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, Kırkkale Üniversitesi, Kırkkale, 2012, str. 18; dalje kao: Akyol).

²²⁸ Sintagmom *Rum-ili* (tj. »zemlja Romejaca«), suprotno od Anadolı (Anadolija), označava se u užem smislu pokrajina koja je u sebe uključivala Trakiju i Makedoniju, dakle predio koji je na istok ograničen Crnim morem i Bosforom, na jug Mramornim morem i Egejom, a onda brdskim lancem Olimpa, te na zapad brdskim lancima Pinda, Barna i Šare. (Smailagić, str. 514); *Hrestomatija*, str. 487.

²²⁹ *Hrestomatija*, str. 487.

Anadoliji i na Balkanu i Osmanski bejluk polahko prerasta u državu.²³⁰ Važniji Muratovi poduhvati su prodiranje u Bugarsku i osvajanje Plovdiva koje se odigralo između 1363. i 1365. godine; 1385. godine Osmanlije na čelu s Muratom osvajaju Sofiju, a 15. 06. 1389. godine odigrala se bitka na Kosovu gdje Osmanlije pobjeđuju udružene balkanske zemlje.²³¹ Bitka na Kosovu Osmanlijama je vrlo brzo obezbijedila veliku vojnu i političku prednost. Pobjedom na Kosovu Osmanlijama se otvara put prema Makedoniji, Srbiji, Albaniji, Bosni i dalje ka Evropi.²³²

No, na Kosovu će poginuti Murat I i Osmanski bejluk preuzima Bajezid I 1389. godine.²³³ U tom periodu dolazi s jedne strane do pobuna u Anadoliji, pa Bajezid svome carstvu uspješno pripaja većinu anadolskih bejluka,²³⁴ a s druge strane opada i osmanski utjecaj na Balkanu pa vladar biva primoran da ode na prostore Balkana i učvrsti i proširi svoju vlast tamo.²³⁵ Pobjedom kod Nikopolja 1396. godine Osmanlije su potvrdile svoju prevlast na Balkanu. Nakon toga, Bajezid poduzima i prvi pokušaj da osvoji Istanbul koji završava bez uspjeha.²³⁶ Malo istočnije, u bitci kod Ankare 28. 07. 1402. godine Bajezida teško poražava nasljednik Mongola – Timur i nastupa period koji se u historiji naziva *period interregnuma*²³⁷.

Periodom interregnuma, bezvlašća naziva se period od nekih deset godina (1402-1413) u kome se četiri princa, sinovi Bajezida I bore za vlast. Mehmed I Čelebi (1382–1421) 1413. godine uspijeva uspostaviti jedinstvo i period koji će uslijediti sve do osvajanja Istanbula predstavlja period obnove države.²³⁸

Mehmeda Čelebija će 1421. godine naslijediti njegov sin Murat II (1404 – 1451).²³⁹ Doba vladavine Murata II predstavlja oživljavanje Osmanskog Carstva. On uspijeva polahko vraćati izgubljene teritorije kako na prostoru Anadolije tako i na prostoru Rumelije. Murat II 1444. godine prepušta prijestolje sinu Mehmedu, da bi se ponovo vratio za dvije godine. Konačno umire 1451. godine i njegov sin Mehmed stupa na prijestolje po drugi put.²⁴⁰

²³⁰ Historija osmanske države i civilizacije, str. 17.

²³¹ Hrestomatija, str. 487.

²³² Historija osmanske države i civilizacije, str. 18.

²³³ Hrestomatija, str. 487.

²³⁴ Zbog svojih oštih poteza pri osvajanju i pripajanju ostalih bejluka na prostoru Anadolije dobiva nadimak Yıldırım-Munja.

²³⁵ Inaldžik, str. 23-24.

²³⁶ Pored njegovih vojnih uspjeha, valja spomenuti da je Bajezid I uspješno proveo i niz reformi koje su bejluk transformirale u državu i on se zbog toga smatra prvim osmanskim sultanom. (Historija osmanske države i civilizacije, str. 21).

²³⁷ Inaldžik, str. 24-24.

²³⁸ Historija osmanske države i civilizacije, 22-23.

²³⁹ Inaldžik, str. 30.

²⁴⁰ Historija osmanske države i civilizacije, str. 24-25.

Mehmed II Fatih

Tek će dolaskom na prijestolje Mehmeda II Osmansko Carstvo prerasti u pravu imperiju. Stvarni temelji Carstva su postavljeni upravo u doba Mehmeda Fatiha.²⁴¹ Njegov otac Murat II ostavio je Mehmedu II dovoljno jako carstvo da može uspješno, ne samo oživjeti imperiju svoga pretka Bajezida II nego je unaprijediti i ojačati. Mehmedova prva meta bilo je osvajanje Istanbula.²⁴²

Osvajanje Istanbula – Važan korak ka konačnom učvršćenju carstva

Prije nego je postavio opsadu Istanbula, Mehmed II je dao izgraditi tvrđavu Rumeli Hisar na evropskoj obali Bosfora. Na azijskoj strani već je postojala tvrđava Anadolu Hisar i time je Mehmed II osigurao svoju dominaciju nad Bosforom.²⁴³ Opsada Istanbula započela je 06. aprila 1453. godine i trajala je pedeset i četiri dana, do konačnog osvojenja 29. maja 1453. godine.²⁴⁴ Tada Mehmed II ulazi u grad i s pravom dobiva titulu *Fatiha* (Osvajača).²⁴⁵

Imao je velike planove pa naređuje da se Istanbul brzo gradi. On poziva dotadašnje gradsko stanovništvo da ostane živjeti u Istanbulu i obećava im oslobađanje od poreza. S ciljem naseljavanja grada davao je slobodu zarobljenicima uz otkupninu, dobrovoljnim ili prisilnim putem doseljavao je stanovništvo u novu prijestolnicu.²⁴⁶

Iako je svoje najveće postignuće ostvario odmah na početku vladavine, i Fatihova daljnja osvajanja bila su veoma uspješna. Deset godina po osvojenju Istanbula, 1463. godine, Fatih osvaja Kraljevinu Bosnu.²⁴⁷ Konačno, 1473. godine, poražava i udružene dinastije Karamanida i Akkojunlu na čelu s Uzun Hasanom što mu omogućava dalje napredovanje.²⁴⁸ Vodio je i ratove s Venecijancima, osvaja Skadar, Moreju i ostrva Lemnos i Eubeju 1479. godine.²⁴⁹ Fatih 1480. godine šalje vojsku na Rodos ali istovremeno šalje i flotu ka jugu Italije. Dok je pripremao plan za osvajanje Rima zatiče ga smrt 1481. godine.²⁵⁰

Granice Carstva za vrijeme Mehmeda Osvajača bile su sljedeće: Eufrat na istoku, u Anadoliji, a Dunav od Beograda do Crnog Mora kao sjeverna granica.²⁵¹ Nakon njegove smrti 1481.

²⁴¹ Historija osmanske države i civilizacije, str. 25.

²⁴² Inaldžik, str. 34-35.

²⁴³ I moreuz Dardaneli je također bio pod kontrolom Osmanlija jer je Mehmed II dao izgraditi dva utvrđenja na Čanakaleu, po jedno na svakoj strani moreuza. (Inaldžik, str. 40).

²⁴⁴ Inaldžik, str. 37-38.

²⁴⁵ Historija osmanske države i civilizacije, str. 26.

²⁴⁶ Historija osmanske države i civilizacije, str. 26.

²⁴⁷ Inaldžik, str. 40.

²⁴⁸ Inaldžik, str. 43; Historija osmanske države i civilizacije, str. 30.

²⁴⁹ Inaldžik, str. 43.

²⁵⁰ Inaldžik, str. 44.

²⁵¹ Inaldžik, str. 43.

godine izbija velika pobuna janjičara²⁵² ali i borba između prinčeva Bajezida i Džema za prijestolje.²⁵³ Četrdesetak godina kasnije, Fatihova osvajanja i doprinosi na polju zakonodavstva, obrazovanja i kulture predstavljat će čvrst temelj na kojem će Sulejman I u 16. stoljeću dovesti Carstvo do njegovog zlatnog doba.

Književnost u doba Mehmeda Fatiha

Historičari se slažu da se Osmansko Carstvo za vrijeme vladavine Mehmeda Fatiha razvilo iz bejluka u centralizovano carstvo. Osvajanjem Konstantinopolja koji je bio prijestolnica Bizantskog Carstva, Osmansko Carstvo postaje svjetska sila. Zahvaljujući tom osvajanju, Osmalije su postale nasljednici Istočnog rimskog carstva. Sa vojnim pobjedama u Anadoliji i Rumeliji koje su uslijedile, Mehmed Fatih je postao stvarni utemeljitelj Osmanskog Carstva.²⁵⁴ Zahvaljujući svojim vojnim uspjesima postao je poznat u cijelom svijetu, ali vojne pobjede nisu jedino što ga je proslavilo: poznat je i po svojoj toleranciji i pokroviteljstvu umjetnosti. Pridavao je veliku pažnju učenjacima bez obzira na to da li su bili muslimani ili ne, primao ih je u svoje odaje i dozvoljavao im da međusobno raspravljaju o određenim temama.²⁵⁵ U svom djelu *Hešt Behišt*, koje predstavlja drugu poznatu tezkiru²⁵⁶ napisanu unutar turske književnosti, autor Sehi (u. 1548) navodi kako je Mehmed Fatih bio vladar koji je „volio različite dosjetke, i sam je posjedovao različite umjetničke sposobnosti a pridavao je pažnju naročito učenjacima i nagrađivao ih kao nijedan padišah ranije“²⁵⁷ Sehi dalje navodi kako su se zbog takvih Fatihovih osobina svi trudili da postanu učenjaci jer im je to moglo osigurati vladarevu bliskost i naklonost. Dodaje i da su poštovanje i ugled koje je on pružao pjesnicima bili nezapamćeni do tada i da se pjesnici koji su se okupili oko Fatiha nisu okupili ni oko jednog drugog vladara.²⁵⁸

U Osmanskom Carstvu koje je za vrijeme Mehmeda Fatiha težilo da postane najveće islamsko carstvo jasno se vidi takmičenje s iranskim pjesnicima i prednost koja je davana domaćim

252 Janjičari (t. yeni-çeri, »nove trupe«), oznaka ljudstva redovne pješadije koju su Osmanlije osnovale u 14. stoljeću, a koja je predstavljala njihovu glavnu snagu i omogućila njihova silna osvajanja u tom i narednim stoljećima (Smailagić, str. 293).

253 Inaldžik, str. 45.

254 M.Asım Yediyıldız, “Ahmet Paşa Döneminn Siyasi ve Sosyal Tarihi”, *Bursalı Şair Ahmet Paşa ve Dönemi* (uredio Bilal Kemikli), Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa, 2010, str. 15-17.

255 *ibid*, 17.

256 Tezkire su svojevrsne pjesničke antologije koje su prvi počeli pisati Arapi, zatim Perzijanci a prvi autor tezkire među turkijskim narodima je upravo Ali Şir Nevai kome je posvećena naročita pažnja u ovom radu. Tezkire predstavljaju prvorazredni izvor za biografije pjesnika. (Historija turske književnosti, str. 238).

257 Mustafa Isen, *Sehi Bey Tezkiresi Hešt-Behišt*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, str.50 (navedeno prema: Atabey Kılıç, “Fatih Devri Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 14, 2003/1, str. 85. (Original na turskom bi glasio: “Her cins latifeye kâbil, her çeşit hünere mâil, özellikle ilim ehline son derece rağbet gösterir ve iltifat e-derdi ki hiç bir padişah etmemiştir...”).

258 *ibid*.

autorima. Tako Latifi²⁵⁹ u svojoj tezkiri pjesnika Zâtija (u. 1546) smatra boljim i od Džamija i od Nevajja.²⁶⁰ Za pjesnika Nihâlîja (u. 1542/43) Latifi naročito ističe kako nije pod utjecajem iranskih majstora te kako je razvio „sebi svojstven stil“.²⁶¹ Pjesnici 15. i 16. stoljeća u Osmanskom Carstvu svjesno se trude da iznađu novi, originalni stil. Ti su pjesnici²⁶² ulagali napore da kreiraju taj novi stil time što su koristili izraze i poslovice koji su karakteristični za turski jezik.²⁶³ U periodu do 1450. godine u osmanskoj književnosti su često korištene turske riječi i izrazi. Međutim, u kasnijem periodu u osmansku književnost sve više ulaze arapski i perzijski jezik i njihovi izrazi.²⁶⁴

Upravo se period vladavine Mehmeda Fatiha smatra vremenom kada divanska književnost na osmanskom turskom jeziku postavlja svoje čvrste temelje i počinje da izražava tendenciju da bude jednaka, pa čak i bolja, od do tada dominantne iranske književnosti.²⁶⁵

Unutar cjelokupne osmanske književnosti nastala su djela koja su u velikoj mjeri nadmašila stvaralaštvo iranskih pjesnika. U tom smislu, Halil Inaldžik navodi primjer Šejhija, pjesnika iz perioda Mehmeda Fatiha i njegovo djelo *Hüsrev i Širin* koje autori tezkira kao što su Sehi, Latifi i Aşik Čelebi hvale kao originalno, iako je ta ljubavna priča odavno bila prisutna unutar orijentalno-islamske civilizacije.²⁶⁶

Mehmed Fatih – Avni: Sultan i Pjesnik

Sedmi osmanski vladar Mehmed II je i sam pisao poeziju pod pseudonimom *Avni (Onaj koji pomaže)* i on je prvi osmanski vladar koji je autor uređenog divana.²⁶⁷ Da bi vladar koji je u doba Osmanlija bio i zaštitnik nauke i umjetnosti uopšte mogao opravdati svoju ulogu onoga ko donosi sud o vrijednosti nečijeg stvaralaštva, morao je i sam poznavati nauku i

²⁵⁹ Latifi iz Kastamonua je poznati pisac tezkire iz 16. stoljeća. Zanimljivo je da je i on sam bio pjesnik i cijeli život je proveo u potrazi za patronom koji će ga štiti i omogućiti mu ugodan život. U uvodu svog djela izražava žaljenje jer nije uspio pronaći patrona kojem bi posvetio to djelo. (Şair ve Patron, str. 45). Bio je veliki književni kritičar, pjesnike je u svom djelu grupisao u odnosu na njihove profesije i načine života i trudio se da ukaže na odnos između pjesnikove poezije i načina života (ibid, 47).

²⁶⁰ Şair ve Patron, str. 21.

²⁶¹ „tarz-i hass“, ibid.

²⁶² Više podataka o istaknutim pjesnicima navedenog perioda u Ahmed Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2013.

²⁶³ ibid. Tako se *Hüsrev i Şirin*, djelo pjesnika Šejhija iz prve polovine 15. stoljeća u tezkirama Sehija, Latifija i Aşik Čelebija opisuje kao inovativno i to ponovo kroz sintagmu „tarz-i hass“.

²⁶⁴ ibid, 22.

²⁶⁵ ibid, 22. Aşik Čelebi smatra da su u ovom periodu pjesnik Šejhi na polju mesnevije, Ahmed Paša na polju kaside i Nedžati na polju gazela postavili čvrste temelje i učinili da se svi njihovi prethodnici zaborave.

²⁶⁶ ibid, 22.

²⁶⁷ Divan – zbirka poezije uređena prema određenim uzusima: neophodno je bilo da divan sadrži pjesme koje se rimuju na svako slovo arapskog alfabeta i da sadrži poeziju napisanu u najmanje deset različitih pjesničkih vrsta; Atabey Kılıç, “Fatih Devri Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, vol. 14, 2003/1, str. 86; (Dalje kao: Kılıç).

umjetnost.²⁶⁸ Osmanski sultani su tu svoju sposobnost da vrše ulogu suca na skupovima učenjaka i pjesnika koje su sami organizovali dugovali obrazovanju koje su sticali dok su bili prinčevi. Dok je Mehmed Fatih kao princ službovao u Manisi njegovi učitelji su bili Molla Husrev (u. 1480) – poznati učenjak iz oblasti islamskog prava i Ibrahim Bey, poznati književnik toga perioda koji će kasnije postati dio Fatihovog divana u svojstvu nišandžije.²⁶⁹ Postoje podaci koji svjedoče da su sultani nakon Murata II sticali toliko znanje iz oblasti književnosti da su bili sposobni da prirede kompletan divan.²⁷⁰ Tako da, kada bi jedan princ stupio na vlast, kao vladar je uživao apsolutnu političku vlast ali i autoritet pri analizi i ocjenjivanju stvaralaštva drugih pjesnika.²⁷¹

²⁶⁸ Şair ve Patron, str. 10.

²⁶⁹ Nišandžija – službenik koji je bio zadužen za ispisivanje sultanove tugre na zvaničnim dokumentima; *ibid*, 15.

²⁷⁰ *ibid*.

²⁷¹ Alena Čatović, „Poezija osmanskih sultana“, *Književna smotra*, broj 173, XLVI/2014, str. 111.

Mehmed Fatih kao pokrovitelj poezije 15. stoljeća

U doba Mehmeda II na dvoru su tri puta sedmično organizovani sastanci s učenjacima i pjesnicima.²⁷² Latifi²⁷³ i Kinalizade²⁷⁴ u svojim tezkirama navode kako je stotinu osamdeset pet pjesnika uživalo zaštitu Mehmeda II, a njih oko trideset je primalo mjesečnu platu u iznosu od jedne akče.²⁷⁵

Osim Mehmeda Fatiha, istaknuti pokrovitelj pjesnika i vješti organizator proslava na kojima su se okupljali pjesnici bio je i njegov vezir Mahmud Paša.²⁷⁶

Iz biografije Mevlane Abdulkadira, Fatihovog učitelja i musâhibâ saznajemo da je Fatih zajedno sa svojim visokom državicima okupljao pjesnike u baščama i s njima razgovarao.²⁷⁷

Zapisi o tim skupovima na kojima su učestvovali prozaisti, pjesnici i historičari ističu kako su oni imali ulogu i da podstiču razvoj umjetnosti ali i da šire slavu i ugled patrona.²⁷⁸ Fatih i njegov nasljednik Bajazid II su uložili mnogo truda u pokušaju da u Istanbul dovedu velikog iranskog pjesnika i sufiju Molla Džamija.²⁷⁹ Fatih je poslao pet hiljada zlatnika u Herat kao poklon Džamiju i pozvao ga da dođe u Istanbul.²⁸⁰ Nakon njega, veliki trud na istom polju je ulagao i Bajezid II.²⁸¹ Kada je Fatih pozvao Ali Kuščua²⁸³ da dođe iz Semerkanda u Istanbul, on je sa sobom poveo i oko dvije stotine učenjaka iz srednje Azije i Irana koje je sam izabrao.²⁸⁴

Jedan od najvažnijih učenjaka na polju medicine iz vremena Mehmeda II Amasyalı Şerefeddin Sabuncu prenosi da je onaj ko je želio da napreduje i približi se sultanu morao da piše naučna djela. A to što je Mehmed II štitio učenjake je pomoglo u razvoju nauke i književnosti.²⁸⁵ I kasniji osmanski sultani su trudili se da u svoju prijestolnicu dovedu pisce,

²⁷² Kılıç, str. 86.

²⁷³ Kastamonulu Latifi Çelebi (1491–1582) bio je osmanski historičar, pjesnik i autor tezkire.

²⁷⁴ Kinalizâde Hasan Çelebi (1546 – 1604) osmanski pjesnik i bibliograf iz 16. stoljeća.

²⁷⁵ Akča je predstavljala srebreni osmanski novac. Njena vrijednost je varirala u odnosu na procenat srebra od kojeg je bila napravljena;

Kinalizade Hasan Çelebi, *Tezkiretü 'ş-şuarâ* (priredio İbrahim Kutluk), tom prvi, TTK, Ankara 1978, str. 77. (navedeno prema: Kılıç, str. 86).

²⁷⁶ Şair ve Patron, str. 28.

²⁷⁷ *Mevlâna Abdülkâdir biografi*, Şakâ'ik Tercümesi, str. 198-199. (navedeno prema: ibid).

²⁷⁸ ibid.

²⁷⁹ Şair ve Patron, str. 11. Molla Džami=Abdurrahman Džami.

²⁸⁰ Džami nije došao u Istanbul ali je redovno slao izuzetno raskošno ukrašene primjerke svojih poema, uključujući i *Kulliyat* (sabrana djela nekog autora).

²⁸¹ Osmanski sultani su time što su vodili korespondenciju s Džamijem koji je jedan od najvažnijih predstavnika visoke kulture Irana i srednje Azije vjerovatno željeli sebe prikazati kao zaštitnike i patrone i te kulture.

²⁸² ibid, 19.

²⁸³ Ala al-Dîn Ali ibn Muhammed Ali Kušču (1403 –1474) poznati matematičar, fizičar i astronom porijeklom iz Semerkanda.

²⁸⁴ ibid, 13.

²⁸⁵ ibid.

pjesnike i učenjake s prostora srednje Azije a naročito one koji su dobro vladali i turskim i perzijskim jezikom.²⁸⁶

Sutlan Mehmed II u djetinjstvu je svjedočio kako su se na dvoru njegovog oca Murata II okupljali pjesnici i učenjaci tako da je i sam odrastao u sredini ispunjenoj učenjacima, pjesnicima i umjetnošću općenito.²⁸⁷ Kada je odrastao i stupio na vlast nastavio je tu tradiciju ali je i prenio na svoje sinove, prinčeve Bajezida i Džema koji su također bili pjesnici i zaštitnici nauke i kulture.²⁸⁸

Treba dodati i to da u doba Mehmeda Fatiha nisu samo osmanski prijestolonasljednici organizovali skupove pjesnika (Fatihov sin Džem Sultan je u Konji imao svoj krug pjesnika koji je u historiji književnosti poznat kao *Džemovi pjesnici*) već su i mnogi veliki veziri i drugi visoki državni funkcioneri na sebe preuzeli ulogu patrona i organizatora književnih kružoka.²⁸⁹ Neki uspješniji pjesnici su također oko sebe okupljali i nagrađivali druge, mlade pjesnike.²⁹⁰

Brojni su pjesnici kojima je Mehmed Fatih bio patron/zaštitnik.²⁹¹ Među njima istakli su se sljedeći: Ahmed Paša, Melîhî, Nedžâtî, Nizâmî iz Karamana, te Mahmud Paša koji je pisao pod pseudonimom Adnî. Naročita pažnja će biti posvećena Ahmed Paši.

²⁸⁶ ibid.

²⁸⁷ Coşkun Ak, *Şair Padişahlar*, Ankara 2001, s. 103. (navedeno prema Kılıç, str. 86).

²⁸⁸ ibid, 88.

²⁸⁹ Şair ve Patron, str. 44.

²⁹⁰ ibid.

²⁹¹ Haluk İpekten u svom djelu *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler* ističe njih 29. Işinsu Tûbâ u svom djelu *Tutsan elini ben fakîrin: Osmanlı edebiyatında hamilik geleneği* navodi da ih je 30 primalo mjesečnu naknadu a da se u Mehmedovoj službi nalazilo čak 180 pjesnika koji nisu imali stalna primanja. (str. 36).

Ahmed Paša

Ahmed Paša je jedna od ličnosti koja prilikom analize pjesnika iz perioda vladavine Mehmeda Fatiha odmah privlači pažnju. Iako se ne zna tačno mjesto njegovog rođenja (prenosi se da je rođen u Edirni, Bursi ili Dimetoki²⁹²), poznato je da je većinu života proveo u Bursi pa se zbog toga u izvorima često spominje kao Ahmed Paša iz Burse.²⁹³ Njegov otac bio je Velijudin Efendi, jedan je od kazaskera²⁹⁴ iz perioda vladavine Murata II.²⁹⁵ Pored toga, otac mu je jedno vrijeme bio učitelj sultana, a poznat je i kao dobar pjesnik. U nekim izvorima se prenosi da je Fatih iz poštovanja i zahvalnosti prema znanju koje mu je Ahmed Pašin otac pružio dodijelio Ahmed Paši titulu vezira.²⁹⁶

Svoje prvo obrazovanje Ahmed Paša je stekao u Edirni ali nije poznato ko su bili njegovi učitelji. U njegovom divanu pronalazimo i poeziju na arapskom i perzijskom jeziku iz čega možemo zaključiti da je stekao kvalitetno obrazovanje.²⁹⁷ Nakon završenog obrazovanja postavljen je za muderisa²⁹⁸ u medresi Muradije u Bursi a nakon toga i za kadiju u Edirni.²⁹⁹ U tezkirama je zabilježeno da je Ahmed Paša učestvovao u osvajanju Istanbula, te da ga je zbog njegove rječitosti i umještosti Fatih koristio za poboljšavanje moralnog stanja vojnika. Ahmed Paša nastavlja da napreduje, pa nakon što Mehmed Fatih stupa na prijestolje prvo vrši funkciju kazaskera, da bi konačno postao musâhib³⁰⁰ i učitelj sultanu.³⁰¹ Prema nekim autorima, visok položaj dobio je zbog toga što je uspješno pisao pjesme pohvalnice sultanu, ali zato što je postigao velike uspjehe u vršenju svih dužnosti koje su mu do tada povjerene.³⁰²

²⁹² Edirne i Bursa su gradovi na prostoru današnje Turske dok je Dimetok grad na sjeveroistoku današnje Grčke.

²⁹³ tur. Bursalı Ahmed Paşa/ Ahmed Paşa Bursevî; Akyol, str. 336.

²⁹⁴ 1363. godine, za vrijeme Murata I ustanovljena je institucija *kazaskera*. Etimološko značenje riječi je *vojni sudija* i ova je institucija imala nadležnost da odgovori potrebama vojske u području sudstva. Osim toga, ova je institucija bila nadležna i da upravlja obrazovanjem i sudstvom te da rješava sporove vojske i vojnih poglavara, kako u ratu tako i u miru. (Historija osmanske države i civilizacije, str. 325).

²⁹⁵ Kılıç, str. 88.

²⁹⁶ Sezai Sevim, "Ahmet Paşa'nın Vakıfları", *Bursalı Şair Ahmet Paşa ve Dönemi* (uredio Bilal Kemikli), Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa, 2010, str. 20.

²⁹⁷ Akyol, str. 336.

²⁹⁸ Na vrhu akademske hijerarhije u medresama nalazio se *muderis*. Riječ *muderis* dolazi od arapskog korijena *de-re-se* a znači „onaj koji drži predavanje“. Muderis je vodio akademske aktivnosti u medresi i bio je u potpunosti odgovoran za njih. Prvi muderis kod Osmanlija bio je Davud iz Kajserija koji je imenovan u medresu Orhana Gazija u Izniku/ Nikeji - Prva medresa unutar Osmanskog Carstva. (Historija osmanske države i civilizacije, str. 316).

²⁹⁹ Günay Kut, "Ahmet Paşa", *TDVİA*, tom II, str. 111. (dostupno i online na: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c02/c020106.pdf>; dalje kao: Kut).

³⁰⁰ Musâhib je riječ arapskog porijekla i označava prijatelja, druga. U osmanskoj administraciji predstavljala je visoku titulu koju je nosio onaj ko je bio blizak sultanov prijatelj, njegov savjetnik i velikodostojnik. (Türkçe-Sırça Sözlük, str. 983).

³⁰¹ Akyol, str. 337.

³⁰² Kut, str. 111.

Nakon toga dodijeljena mu i je jedna od najviših titula – titula vezira.³⁰³ Pošto je bio na visokoj poziciji, a imao je i određeni utjecaj kod sultana, često je posredovao pri predstavljanju pjesnika sultanu pa je čak i osiguravao da im se dodijeli određena nagrada.³⁰⁴ Imajući u vidu da su u jednom patrimonijalnom sistemu sve nagrade i visoki položaji bili usko vezani za vladarevu odluku, ne čude ljubomora i nadmetanje koji su vladali između pjesnika iz čega su često proizilazile različite intrige, laži i klevete. Hronike i tezkire iz perioda Osmanlija bilježe brojne takve događaje.³⁰⁵ Jedan od njih je vezan za Ahmed Pašu. Blizak odnos sultana i Ahmed Paše izazvao je ljubomoru kod drugih ljudi, pa je zbog toga Ahmed Paša postao žrtva ogovaranja³⁰⁶ i 1468/1469. godine gubi naklonost Mehmeda Fatiha te biva protjeran s dvora.³⁰⁷ Prema onome što prenosi Aşik Čelebi³⁰⁸, Fatih je prvo želio da pogubi Ahmed Pašu ali se kasnije predomislio i naredio da ga samo zarobe.³⁰⁹ Nakon toga Ahmed Paša piše svoju poznatu kasidu s redifom³¹⁰ „kerem“ i šalje je sultanu.

Mora da se ta kasida od ukupno trideset pet bejtova svidjela sultanu jer je oslobodio Ahmed Pašu zarobljeničtva pa ga postavlja na dužnost u Bursu. Unatoč tome, Ahmed Paša nikada više nije povratio prijašnji ugled i funkcije na dvoru koje je bio uživao kod Mehmeda Fatiha.³¹¹ Do Fatihove smrti vršio je i dužnost sandžakbega u mjestima Sultanönü, Tire i Ankari.³¹² Ahmed Paša je posvećivao kaside i Fatihovom nasljedniku Bajazidu II pa je uživao i njegovu zaštitu.³¹³ Pjesnik umire 1497. godine i sahranjen je u Bursi, u blizini medrese Muradije³¹⁴, u haremu džamije koju je sam dao izgraditi.³¹⁵

³⁰³ ibid.

³⁰⁴ Akyol, str. 337.

³⁰⁵ Şair ve Patron, str. 16-17.

³⁰⁶ Do vladara su stigla govorkanja o tome kako je Ahmed Paša homoseksualac. Pošto se pjesnik koji je tako blizak dvoru morao ponašati u skladu s tadašnjim vjerskim i moralnim normama, sultan je bio primoran da ga udalji s dvora i kazni. ibid, 31.

³⁰⁷ Akyol, str. 339. Pjesnik je kao i drugi podanici morao biti veoma oprezan u odnosu s vladarem i morao se ustezati od svega što bi moglo izazvati vladarevu srdžbu. Još dva pjesnika tog perioda koja su također razljutila Fatiha i koje je dao protjerati su Mevlânâ Abdükâdir i Nahîfî. (Şair ve Patron, str. 17).

³⁰⁸ Aşik Čelebi (umro 1572) bio je osmanski historičar, bibliograf i pjesnik.

³⁰⁹ Kut, str. 111.

³¹⁰ Redif predstavlja jednu riječ ili sintagmu koja se ponavlja na kraju stihova kao rima.

³¹¹ ibid; Akyol, str. 338.

³¹² Kut, str. 111.

³¹³ Akyol, str. 340.

³¹⁴ Medresu Muradije dao je izgraditi Murat II u periodu 1425-1426. godine. Bila je dio šireg kompleksa koji je uključivao i džamiju, hamam, bolnicu i turbe.

³¹⁵ ibid.

Ahmed Pašino stvaralaštvo

Ahmed Paša, jedan je od najpoznatijih i najcjenjenijih pjesnika 15. stoljeća.³¹⁶ Svoj *Divan* priredio je³¹⁷ naredbom sultana Bajezida II. *Divan* je ujedno i jedino poznato djelo Ahmed Paše napisano na turskom jeziku. Prema izdanju *Divana* kojeg je objavio Ali Nihat Tarlan,³¹⁸ Ahmed Paša je pored poezije na turskom jeziku, pisao poeziju i na arapskom i perzijskom jeziku. Među njegovom poezijom nalazi se i jedan müfred³¹⁹ na grčkom.³²⁰

Nakon uvoda od osam bejtova koji govori o vrijednostima bismile slijedi prva pjesma *Divana* – münacat³²¹ od stotinu dvadeset bejtova koji završava pohvalom i molitvom za sultana Bajezida II.³²² Pored toga u *Divanu* je moguće naći i dva na'ta³²³ posvećena poslaniku Muhammedu a.s., jedan na't posvećen četverici halifa, jedan terci-i bend³²⁴ posvećen Emir Sultanu³²⁵, tri methije³²⁶ posvećene Šejh Vefau (u. 1491), jednu methiju Šejh Taceddinu (u. 1467)³²⁷, dvanaest pohvalnica posvećenih Mehmedu Fatihu, dvije pohvalnice princu Džemu, mersiju³²⁸ povodom smrti princa Mustafe, te druge kaside. *Divan* čini još i tri stotine pedeset tri gazela, devet pjesama na arapskom, dvadeset osam pjesama na perzijskom, dvadeset sedam hronograma na arapskom, turskom i perzijskom, četrdeset osam kit'a³²⁹ te četrdeset osam müfreda.³³⁰

³¹⁶ Kılıç, str. 88.

³¹⁷ To ne znači i da je kompletan *Divan* nastao za vrijeme Bajezida II. „Prirediti“ *Divan* znači sakupiti poeziju koja je većinom već napisana i poredati je prema arapskom alfabetu i to uzimajući za mjerilo na koje se to slovo arapskog alfabeta određena pjesma rimuje.

³¹⁸ Ali Nihat Tarlan, *Ahmet Paşa Divanı*, İstanbul, 2005. Autor je ovo djelo priredio komparativnom analizom 15 rukopisnih primjeraka *Divana*. Prije njega je 1938. godine Davut Zeki Pınar priredio doktorsku disertaciju na temu *Divana* Ahmed Paše i pri tom radu je koristio 14 rukopisa *Divana* (Davut Zeki Pınar, *Bursali Ahmed Paşa Divanı* (mezuniyet tezi, 1938), *Türkiyat Araştırma Merkezi*, nr. 88; navedeno prema: Kut, str. 112).

³¹⁹ Müfred – ar. jedan, sam. U književnom smislu müfred označava jedan bejt (distih) koji samostalno iznosi kompletno značenje i nije ni u kakvoj vezi s bejtom prije ili nakon sebe.

³²⁰ ibid.

³²¹ Münacat – ar. molitva, dova Bogu. U književnom smislu označava poeziju u kojoj se iznosi molitva Bogu. Može biti napisan u različitim poetskim formama.

³²² ibid.

³²³ Na't – pjesma kojom se spominje i hvali najčešće posljednji poslanik unutar islama, Muhammed a.s. ali i neke druge istaknute ličnosti.

³²⁴ Terci-i bend je pjesnička forma sastavljena od strofa koje imaju isti metar ali različitu rimu. Bend (strofa zajedno s vezom), odnosno stihovi koji se nalaze između tih strofa, imaju istu rimu kroz čitavu pjesmu. Svi bendovi u jednoj pjesmi moraju imati parni broj misraa (polustihova).

³²⁵ Emir Sultan (1368 - 1429) poznati učenjak na polju islama i sufizma koji je živio u Bursi.

³²⁶ Methiye- ar. pohvala. Methija predstavlja panegiričku poeziju, poeziju napisanu s ciljem da pohvali nekoga.

³²⁷ Iz toga što su ova dvojica bili šejhovi derviškog reda zejnije, Akyol izvodi zaključak da je sam Ahmed Paša pripadao tom derviškom redu. (Akyol, str. 341).

³²⁸ Mersija predstavlja elegiju, tužbalicu, pjesmu u kojoj se žali za nekim.

³²⁹ Kit'a predstavlja pjesmu sličnu gazelu samo što kod nje rimovanje nije po principu *aa, ba, ca, da..* nego *ba, ca, da,ea* itd. Također nema ograničenu temu kao što to ima gazel kod koga je predmet pjevanja uvijek neki lirski motiv (ljubav, tuga, bol).

³³⁰ Akyol, str. 344 – 345.

Ahmed Paša je u tursku poeziju unio mnoge elemente perzijske poezije i tako je postao prvi veliki pjesnik koga će svi kasniji autori oponašati.³³¹ Međutim, još za života optuživan je za pretjerano oponašanje iranskih pjesnika. Tako ga Latifi naziva pjesnikom koji je „perzijskoj poeziji odjenuo tursku odjeću“.³³² Zbog toga autori smatraju da je Ahmed Paša bio samo prevodilac. Ipak treba imati u vidu da u to vrijeme pjesnik koji nije poznavao perzijski jezik nije uopšte smatran kvalitetnim pjesnikom.³³³ U njegovoj poeziji je doista primjetan utjecaj iranskih pjesnika kao što su Selman-ı Saveci (u. 1376) i Kemal-i Hucendi (u. 1401) i Katibi³³⁴. Međutim, Ahmed Paša je svoju poeziju pisao i pod utjecajem starih turskih majstora kao što su Šejhi (u. 1431) i Atâi (u. 1437) i uspješno se izdigao kako iznad njih tako i iznad svojih savremenika u kategoriji gazela, a posebno kaside.³³⁵ Ti perzijski utjecaji koji su primjetni kod svih turskih pjesnika tog perioda ne smiju osporavati veličinu Ahmed Paše.³³⁶ Latifi također navodi da je Ahmed Paša svojim imitiranjem perzijskih klasika doprinio stvaranju novog stila unutar osmanske književnosti, te ističe originalnost njegovog Divana i to s aspekta upotrebe poslovice i izraza karakterističnih za turski jezik.³³⁷

Izvori koji govore o njemu, kao i ono što možemo iščitati iz njegovog Divana ukazuju na to da je Ahmed Paša bio izuzetno britak i domišljat. Smatran je najboljim pjesnikom svoga doba i nosio je titulu "sultânü'ş-şuarâ" a i kasniji pjesnici su ga uzimali za uzora.³³⁸ Savremeni i kasniji pjesnici kao što su Âhî (u. 1517), Lamî Čelebi (u. 1532), Nedžatî (u. 1509), Zâtî (u. 1546) i Bâkî (u. 1600) pisali su nazire³³⁹ na njegova djela.³⁴⁰

Za ovaj rad je naročito zanimljiva predaja Aşik Čelebija koja kaže da se slava Ahmed Paše proširila cijelom Anadolijom i Rumelijom i dospjela do dvora Husejina Bajkare u Heratu. Tako je poznati čagatajski pjesnik iz 15. stoljeća Ali Šir Nevai poslao svoja trideset tri gazela sultanu Bajezidu II koji je te gazele proslijedio Ahmedu Paši i zatražio da na njih napiše nazire. Ahmed Paša je to i učinio pa u jednoj od svojih nazira aludira na to kako je potrebno da mu se ponovo pokaže poštovanje i ugled koje mu je Fatih pokazivao ističući da Nevaijev

³³¹ ibid, 226.

³³² „elfâz-i Rûmî libâs ilbâs edip (...)“; ibid.

³³³ U tezkirama su osmanski pjesnici često poređeni s iranskim klasicima. To što je jedan osmanski pjesnik mogao da piše poeziju i na perzijskom jeziku smatrano je velikom prednošću. (Şair ve Patron, str. 21).

³³⁴ Pjesnik 15. stoljeća, ranog perioda vladavine Timurida.

³³⁵ Historija turske književnosti, str. 225.

³³⁶ ibid, 226.

³³⁷ Şair ve Patron, str. 23.

³³⁸ Kut, str. 112.

³³⁹ Nazira je pjesnička vrsta u kojoj neki pjesnik u potpunosti formalno i sadržajno oponaša pjesmu nekog drugog pjesnika. Pjesnik pri tom postupku iskazuje isti sadržaj, u istoj rimi i metru ali se koristi drugim vokabularom. Nazire su pisane s namjerom da se oponašaju veliki pjesnici kako bi se dokazalo vlastito pjesničko umijeće. (Historija turske književnosti, str. 175).

³⁴⁰ Kılıç, str. 88.

uspjeh u poeziji proizilazi upravo iz poštovanja i ugleda kojeg on uživa na dvoru Husejina Bajkare.³⁴¹

Ahmed Paša se smatra autorom koji je dao i veliki doprinos u populariziranju dva fenomena unutar turske književnosti: pisanju nazira i pisanju hronograma. Svojom poezijom postao je uzor i primjer mnogim svojim savremenima ali i pjesnicima poslije njega. Zbog toga su brojni pjesnici pisali nazire na njegovu poeziju i sam taj postupak je stekao popularnost. Tezkire navode skoro dvadeset pjesnika koji su pisali nazire na poeziju Ahmeda Paše. Uz to istraživači navode i kako je Ahmed Paša bio i jedan od prvih autora unutar turske književnosti koji je pisao hronograme te da je doprinio širenju ove književne vrste.³⁴²

Kao opće karakteristike njegove poezije autori još navode i kako Ahmed Paša nije pokazivao pretjeranu posvećenost vjerskim i sufijskim temama u svojoj poeziji, pa su tako u njegovoj poeziji zastupljene svjetovne teme i profana ljubav.³⁴³ Majstorski je koristio aruz³⁴⁴ i pisao je skladnu poeziju. Svojim profinjenim stilom, bogatom maštom i čistim jezikom započeo je novu eru u turskoj književnosti.³⁴⁵

Iz Ahmed Pašinog stvaralaštva vidimo kako je poezija u doba Mehmeda Fatiha slobodno slijedila jedan novi pravac. Čak i u periodu kada je bio protjeran u Bursu, Ahmed Paša nastavlja da živi raskošnim i lagodnim životom što se odražava na njegovu poeziju.³⁴⁶ Tri kaside iz njegovog *Divana* koje su posvećene sufijskim prvacima nisu dostatne da njegovo pjesništvo nazovemo sufijskim. Naročito njegovi gazeli se ne mogu interpretirati u sufijskom maniru.³⁴⁷

Kao što se kao doba osnivanja i učvršćivanja Osmanskog Carstva posmatra sve ono što je prethodilo Mehmedu Fatihu, tako se i kao period osnivanja divanske poezije na turskom jeziku uzima vrijeme koje prethodilo karijeri Ahmed Paše. On je autor koji je turski jezik doveo na visoki umjetnički nivo i učinio književnim jezikom.³⁴⁸

U nastavku slijedi prijevod i analiza gore spomenute Ahmed Pašine kaside pohvalnice sultanu Mehmedu Fatihu s rimom na *-ı kerem*.

³⁴¹ Kut, str. 112.

³⁴² Akyol, str. 345. I sam Ahmed Paša je pisao brojne nazire. Naprimjer, kasida s redifom „kerem“ nastala je kao nazira na jednu Šejhijevu kasidu a kasida „Güneş“ nastala je kao nazira na Ataijevo poetsko djelo. U Ahmed Pašinom Divanu sakupljeno je 27 hronograma na arapskom, turskom i perzijskom jeziku.

³⁴³ Kılıç, str. 88.

³⁴⁴ Aruz metar predstavlja metrički sistem koji su koristili arapski pjesnici prije islama. To je kvantitativni metar koji se zasniva na dužini slogova. Pošto dugi slogovi nisu karakteristika turskog jezika, posebno je umijeće bilo uklopiti ovaj metar u poeziju na turskom jeziku. Tradicionalni turski metar je slogovni metar- hece vezni.

³⁴⁵ Akyol, str. 344.

³⁴⁶ Bedri Mermutlu, „Şair Ahmet Paşa'nın Döneminde Toplumsal Algı“, *Bursalı Şair Ahmet Paşa ve Dönemi* (uredio Bilal Kemikli), Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa, 2010, str. 65-66.

³⁴⁷ *ibid*, 66.

³⁴⁸ *ibid*, 66-67.

Der Medh-i Sultan Mehmed Hân

(Kerem Kasidesi)

Ey muhît-i keremün katresi ‘**ummân-i kerem**

Bâğ-ı cûd ebr-i kefunden tolu bârân-ı kerem

Matla’-ı subh-ı zafer mihr-i zekâ ebr-i hayâ

Felek izz ü ‘alâ dâver-i devrân-ı kerem

Tâc bahş-ı ser-i sultân-ı salâtin-i cihân

Zînet-i taht u nigîn Hazret-i sultân-ı kerem

Zill-i Hakk Şâh Muhammed³⁴⁹ ki işiği gökinün

Kem-terin ılduzı olur meh-i tâbân-ı kerem

Ayağı toprağıdur cevher-i iksir-i hayât

Âsitânı tozıdur sürme-i a’yân-ı kerem

Açılır hulk-ı nesîmiyle gül-i gülşen-i cûd

Bezenür lutfi zülâliyle gülistân-ı kerem

O kapljice iz mora plemenitosti, (vladaru) koji si okean velikodušnosti; Bašta darežljivosti je napojena kišom plemenitosti koja pada iz oblaka tvoga dlana.

Ti si mjesto na kome sviće zora pobjede, sunce si oštroumnosti, oblak skromnosti; Ti si sjena uzvišenosti, vladar vremena milosti.

Ti si onaj koji stavlja krunu na glavu vladaru vladarâ svijeta; Ti si ukras prijestolja i dragi kamen Uzvišenog Vladara plemenitosti.³⁵⁰

Sultan Mehmed je sjena Božija na zemlji i svjetlost nebeska; najmanja njegova zvijezda (zvijezda sazviježda Sunca) je blistavi mjesec plemenitosti.

Zemlja pod njegovim nogama srž je vode života.

Prah s njegovog praga je surma za oči milosnih.

Blagi vjetar njegovih lijepih osobina otvara ruže u ružičnjaku velikodušnosti.

³⁴⁹ Aluzija na posljednjeg poslanika u islamu, Muhammeda a.s.

³⁵⁰ Drugim dijelom ovog bejta se naglašava veza vladara i Vladara; on na ovom svijetu ništa ne čini sam, već po inerciji Uzvišenog, poput dragog kamena na prstenu. Kad se okrene prsten, okrene se i kamen na njemu; dakle on sam nema nikakve slobode ni samosvojnosti. Ista ideja se dodatno razlaže u sljedećem stihu.

Ružičnjak dobročinstva je ukrašen i vodom
tvoje dobrote.

Bahr-ı ahzar ne durur kulzüm-i cûdında
habâb

Katre-i feyzi nedür ebr-i dür-efşân-ı kerem

Bî-kıyâs olalı ihsânlarun ey hüccet-i cûd

Kâtı oldı cedel-i haşmunı bürhân-ı kerem

Kefî bir demde nisâr itdüği gencin oşrin

Haşre dek vezni demez kefe-i mizân-ı
kerem

Ne melek hûy meliksin³⁵¹ ki **dem**-i lutfun
ile

Kevser-i cûd akıdur ravza-i Rıdvân-ı
kerem

Ne kerâmet kodı Hakk zât-ı kerîmünde
k'olur

Ayağun basduğı yir çeşme-i hayvân-ı
kerem

Bulmasa **nâm**-ı şerîfunle şeref³⁵²-nâme-i
cûd

³⁵¹ U ovom dvostihu je prisutna igra riječima: *melek* (anđeo, melek) i *melik* (vladar).

Ebter olaydı kamu defter ü dîvân-ı kerem

Šta je ovo zeleno more? Samo jedan
mjehurić vode naspram mora njegovog
dobročinstva. Šta je jedna kapljica
njegovog blagostanja? Ona je oblak iz
kojeg se spuštaju biseri velikodušnosti.

O vladaru koji si dokaz velikodušnosti!
Otkako je tvoje dobročinstvo postalo
nemjerljivo, dokaz tvog dobročinstva je
zaustavio svađu s neprijateljima.

Jedan dio tvoje riznice kojeg si podijelio,
do kraja svijeta pretegnut će na vagi
dobročinstva.

Ti si takav vladar čudi anđela da samo
jednim dahom tvoga dobročinstva poteče
rijeka velikodušnosti u raj u plemenitosti.

Bog je tvojoj plemenitoj ličnosti podario
tolika čudesa; da mjesto na koje stane tvoja
noga postane plemenita voda života.

Da knjiga velikodušnosti nije stekla čast s
tvojim uzvišenim imenom

Sve knjige i divani plemenitosti bili bi
nepotpuni.

³⁵² Ponovo je prisutna igra riječi: *şeref* (dostojanstvo, čast) i *şerîf* (uzvišen, svet).

Gün gibi saltanatun topı göğe ağsa ne tan

Sana sunıldı bu meydânda çü çevgân-ı
kerem

Bahr-ı cûdun nice şerh olak' onun
reşhasıdur

Hâsıl-ı kân-ı sehâ mâye-i ' ummân-ı kerem

Saltanat hil'atini kaddüne hayyât-ı felek

Râst biçmese açılmazdı girîbân-ı kerem

Ne kadar zer var ise dest-i zer-efşânun ile

Harf-i zer gibi perâkendedür ey kân-ı
kerem

Sîm sûretde sitem şekline yazıldığın

Tağıdursın anı düşman gibi ey hân-ı kerem

Ako se lopta tvoje vladavine podigne na
nebo poput sunca, zašto se čuditi zori koja

će svanuti? Jer, zaista je na ovom polju tebi
data palica milosti.

Kako da se opiše more tvoje
velikodušnosti?

Blago rudnika tvoje darežljivosti i srž
okeana tvoje naklonosti su samo njegova
jedna kapljica.

Da nebeski krojač nije skrojio sultanski
kaftan baš po tvojim mjerama, ne bi se ni
otvorila vrata plemenitosti.

O [vladaru koji si] izvor velikodušnosti,
koliko god da postoji zlata, u tvojim
rukama koje rasipaju bisere, stoje
razbacani kao slova u riječi zer.³⁵³

O plemeniti vladaru! Pošto se riječi sim
(srebro) i sitem (prijekor) naizgled pišu
jednako ti srebro dijeliš onako kako dijeliš
i neprijatelje.³⁵⁴

³⁵³ zer – perzijska riječ koja označava zlato se piše u obliku „زر“. Sastoji se iz dva slova, zal „ز“ i ra „ر“ koja se u skladu s pravopisom arapskog jezika uvijek pišu rastavljeno. Ovime pjesnik želi istaći koliko je vladarevo bogatstvo.

³⁵⁴ سيم perzijska riječ za zlato i perzijska riječ ستم koja označava neprijateljstvo, tiraniju pisale su se isto u vrijeme kada označavanje dijakritičkih tačaka još nije bilo u potpunosti standardizirano. Padišah dijeli, razbacuje neprijatelje snažno i uspješno, zbog toga pjesnik želi da na isti način i dijeli srebro.

Gök tenûrında kurı kurs okınur mihr ile
mâh

Hân-ı lutfunla firâvân olalı nân-ı kerem

Kâse-i hırs toyar sofrâ-i ihsânundan

Dest-i in'âmün ile âm olalı hân-ı kerem

Mihr-i cûdun çemen-i lutfâ zer-efşân olalı

Gülşen-i dehri bezer nergis-i bûstân-ı
kerem

Bûy-ı hulkundan urur müşk gibi dem ki
tutar

Hoş revâyihle cihân bâğını reyhân-ı kerem

Ahmed' ün gam makası kesdi dilin şem'
gibi

Sana Rûşen diyemez hâlini sultân-ı kerem

Sen Süleymân' ı ne dille öge bir mûr-ı
za'îf

Getüre nutka meger lutfun ile anı kerem

Otkako se u konačištu tvog dobročinstva
povećala količina hljeba dobrota, sunce i
mjesec nebeske pećnice se smatraju suhim
pločama.

Zdjela pohlepe se napunila iz trpeze tvog
dobročinstva. Ono što ti dijeliš iz svoje
milosrdne ruke je trpeza velikodušnosti za
narod.

Otkako je sunce tvoje velikodušnosti
raspršilo zlato po bašti dobročinstva;

Cvjetovi narcisa iz bašte dobročinstva su
ukrasili ružičnjak ovog svijeta.

Bosiljak dobročinstva udiše miris mošusa
koji proizilazi iz tvoje prirode i tim
ugodnim mirisom ispunjava baštu svijeta.

O vladaru plemenitosti! Pošto su makaze
nevolje prerezale Ahmedov jezik poput
fitilja svijeće, ne može ti jasno iznijeti
svoje stanje.

Kako da tebe Sulejmana hvali nemoćni
mrav? Samo ako ga tvoje dobročinstvo
raspriča.³⁵⁵

³⁵⁵ Ovo je aluzija na Sulejmana a.s., jednog od Božijih poslanika koji se spominje u Kur'anu. On je ovdje simbol uzvišenosti i veličine naspram mrava koji simbolizira nešto malo i nemoćno.

Husrevâ pâreledi cevri eli sabrum yakasın
Dest-gîr olsa demidür bana dâmân-ı kerem
Midhatün bülbülünü gam kafesine koma
kim
Hayfdur tûtiye zehr ey şeker-istân-ı kerem

Ekremü' l-halksın ey vâsıta-i ikd-i kirâm
Her le'îmün sözün işitme budur şân-ı
kerem

Kul hatâ kılsa n' ola afv-i şehenşâh kanı
Tutalım iki elüm kanda imiş kanı kerem

Umaram cürmümi gark itmeğe rahmet
suyına
Mevc-i ihsânun ile cûş ide 'ummân-ı
kerem

O Husreve³⁵⁶! Mučenička ruka je poderala
okovratnik moga strpljenja. Došlo je
vrijeme da moje ruke uhvate skute tvoje
plemenitosti.

Ne zatvaraj ovog slavuja pohvale u kavez
tuge, o ti koji si kao polje šećerne trske³⁵⁷!

Zaista je okrutno otrovati papagaja.

Ti si biser što spaja nisku³⁵⁸ velikih ljudi, ti
si najugledniji među ljudima!

Slava tvoga roda je u tome što ti slušaš šta
ti kažu nemoćni.

Šta ako je neki tvoj rob pogriješio, gdje je
padišahovo pomilovanje?

Recimo da su moje obje ruke krvave, gdje
je tada velikodušnost?

Svoju krivicu uranjam u vodu tvoje
milosti;

Nadam se da će se okean tvoje
velikodušnosti uzburkati od valova
dobročinstva.

³⁵⁶ Husrev je unuk Anuširvana, vladara dinastije Sasanida. Husrev u poeziji znači: vladar, šah, sultan.

³⁵⁷ Riječ şeker-istân označava polje na kome raste šećerna turska i ovdje se s njime poredi Mehmed Fatih. Papagaj predstavlja pjesnika Ahmed Pašu. Pošto papagaj jede šećer, pjesnik ovime naglašava koliko mu je vladar potreban i da je mjesto gdje se taj šećer nalazi sam sultan.

³⁵⁸ Pjesnik poredi Fatihove pretke s niskom bisera a njega s posrednikom/kopčom koja će tu nisku sastaviti.

Bir kara toprağam ihyâ-yi memât itmek
içün

Yağsa cûdın bulıdından n'ola nîsân-ı
kerem

Nice k' iklîm-i mürüvvetde geçe hükm-i
vefâ

Nice k' eyvân-ı ' atâda tura dîvân-ı kerem

Nice k' insân ola ' âlemde ' abîdü' l-ihsân

Nice kim ola cihân tâbi' -i fermân-ı kerem

Dest-i ihsânun ile yapıla bünyâd-ı sehâ

Pâye-i kadrün ile yucala eyvân-ı kerem

Nice kim Ka'be müsâfirlerini lutf-ı İlâh

Rahmeti hânına her sâl ide mihmân-ı
kerem

'İd-i ferhundene kurban ide a'dânı felek

Sen ahibbâna buyur âb-ı sehâ nân-ı kerem

'Ömr-i hasmun ire târih gibi pâyâna

Nâmunı nâme-i ikbâl ide 'unvân-ı kerem

Ja sam kao crna zemlja; šta bi bilo kada bi
za oživljavanje ovog umrlog iz oblaka
tvoje velikodušnosti pala aprilska kiša
plemenitosti?

Neka tvoja odluka oprostü živi stotinama
godina u zemlji dobrote. Neka tvoj skup
velikodušnosti dugo godina sjedi za
trpezom dobročinstva.

Sve dok na svijetu žive robovi tvog
dobročinstva i dok su ovisni o tvom
plemenitom fermanu;

Neka temelj tvoje velikodušnosti izliju
ruke dobrote; neka dvor dobročinstva
postaje sve uzvišeniji s čašću i vrijednošću.

Sve dok Božija milost svake godine goste
Kabe dočeka s trpezom samilosti;

Neka nebo žrtvuje tvoje neprijatelje na
bajram; a ti svoje prijatelje počasti vodom
velikodušnosti i hljebom darežljivosti.

Neka se život tvojih neprijatelja okonča;
neka knjiga sreće učini tvoje ime za titulu
dobročinstva.

Imena i opisi ličnosti unutar divanske poezije pojavljuju se obično na dva načina: prvi je da određenoj ličnosti bude posvećena cjelokupna pjesma (kasida, terc-i bend, terkib-i bend) - tada je ta ličnost glavna tema pjesme a često i razlog njenog nastanka. Kroz cijelu pjesmu se spominje ime vladara a cilj pjesme je obično pohvala. Drugi način je da se spominjanje određene ličnosti ograniči na jedan bejt ili stih i da se putem aluzija pokuša prenijeti željeno značenje. U takvim pjesmama vladar i pohvala njemu ostaju u drugom planu.

U poeziji Ahmed Paše susrećemo se sa sedam ličnosti iz dotadašnje historije Osmanskog Carstva. Četiri vladara (Osman I, Murat II, Mehmed Fatih i Bajezid II) i tri princa (Džem Sultan, Emir Sultan i princ Mustafa). Niti jednom drugom državniku ili pripadniku dvorske elite Ahmed Paša nije posvetio stihove.³⁵⁹ Razlog tome je vjerovatno što Ahmed Paša nikada, čak ni u vrijeme kada je protjeran s dvora, nije živio u teškoj neimaštini. Iako je bio u Bursi, još uvijek je imao posao i (iako znatno manja) zagarantovana mjesečna primanja pa nije morao da piše poeziju državicima i uglednicima, očekujući od njih pomoć i nagradu.³⁶⁰

Ime na koje najčešće nailazimo u Ahmed Pašinoj poeziji je Mehmed Fatih. Više od pola pjesničkog vijeka Ahmed Paša je proveo pišući pod pokroviteljstvom Mehmeda Fatiha. Napisao mu je dvanaest kasida pohvalnica.³⁶¹ Većina tih kasida napisane su u skladu s klasičnim ustrojstvom kaside i sadrže sve njene dijelove³⁶². Međutim u nekima od njih se nakon dijela *nesib* prelazi na dio *fahrije* ili su nastale bez dijela *nesib* – pjesnik je odmah prešao na dio *methije*. Takve su kaside 21, 28 i 29 (i kasida *kerem* spada u takve kaside).³⁶³ Kaside 16, 21 i 28 napisane su kao *nazire* na Šejhijevu poeziju a kasida broj 20 je nazira na Atajevu pjesmu.³⁶⁴

³⁵⁹ Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973, str. 66. (dalje kao: Tolasa).

³⁶⁰ *ibid.*

³⁶¹ Te kaside se nalaze unutar Divana i to pod brojevima 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 28 i 29. Ali Nihat Tarlan, *Ahmet Paşa Divanı*, İstanbul. 1966. (navedeno prema: *ibid.*).

³⁶² Dijelovi kaside su:

- *nesib* – uvodni dio u kome se uglavnom opisuje priroda, godišnja doba i sl.
- *methije* – pohvala onome kome je posvećena kasida;
- *fahrije* – dio gdje pjesnik hvali sam sebe;
- *dua* – molitva za onoga kome je kasida posvećena kao i za samog autora pjesme. (Historija turske književnosti, str. 171).

³⁶³ Tolasa, str. 66.

³⁶⁴ *ibid.*

Analiza sadržaja

Prilikom analize sadržaja kaside koja je predmet obrade uočavamo nekoliko značajnih elemenata. Vladar se spominje kao *zill-i Hak*³⁶⁵ – Božija sjena na zemlji. Ta fraza se često koristi u kasidama, naročito onim koje su pisane u pohvalu sultanu – njome se vladar hvali ali i istovremeno podsjeća na ono šta je njegova obaveza i dužnost. Pošto je u tom stihu prisutan izraz koji je preuzet iz hadisa, možemo govoriti o *iktibas*u – stilskom postupku gdje se s ciljem intenzifikacije izraza dodaju dijelovi kur'anskih ajeta ili hadisa.

Mehmed Fatih je predstavljen kao čovjek s najboljim ljudskim osobinama i vrlinama: on je *ummân-i kerem* – okean velikodušnosti; *açilur hulk-i nesîmiyle gül-i gülşen-i cûd* - vjetar njegovih lijepih osobina otvara ruže u ružičnjaku velikodušnosti. Nije samo on taj koji je opisan najljepšim epitetima, i sve ono što njemu pripada (njegov dah (*dem*), njegova noga (*ayak*), (*nâm*) njegovo ime) nosi najljepše osobine: *âsitânî tozîdur sûrme-i a'yân-i kerem*: prah s njegovog praga je surma za oči ljudima – za surmu se vjeruje da je ljekovita za oči, pjesnik kaže da je čak i prah s Fatihova praga lijek ljudima. U kasidi je opisan ideal vladara, velikodušni zaštitnik – patron koji je pokrovitelj svojim podanicima – pjesnicima, koji štiti i državni poredak te vodi brigu o stanju na ovom svijetu (što odgovara epitetu Božija sjena na Zemlji).

Navedena kasida ima rimu na *-i kerem* i nju je Ahmed Paša napisao nakon što je izgubio vladarevu naklonost. U jednom pjesma ima autoreferencijalan karakter: pjesnik se otvoreno priziva vladarevu milost, spominje svoju krivicu i traži za nju oprost:

Šta ako je neki tvoj rob pogriješio, gdje je padišahovo pomilovanje?

Recimo da su moje obje ruke krvave, gdje je tada velikodušnost?

Svoju krivicu uranjam u vodu tvoje milosti;

Nadam se da će se okean tvoje velikodušnosti uzburkati od valova dobročinstva.³⁶⁶

³⁶⁵ Ovaj izraz se pojavljuje i u oblicima *zillullah*, *zill-i Ilâh*, *zill-i Yezdân* i predstavlja metaforu za sultana, vladara ili halifu. Temelji na hadisu „*vladar je Božija sjena na Zemlji*“ ((Bezzar, 12/17; Beyhaki, Şuabu'l-İman, 9/475, navedeno prema: İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004, str. 493).

³⁶⁶ Kul hatâ kılsa n' ola afv-i şehensâh kanı
Tutalım iki elüm kanda imiş kanı kerem
Umaram cürmümi gark itmeğe rahmet suyına
Mevc-i ihsânun ile cûş ide 'ummân-i kerem

Što se tiče stilskih figura, najzastupljenija je svakako *mübalaga* – hiperbola, odnosno pretjerivanje. Pjesnik se njome stalno koristi kako bi opisao vladara, njegovo dobročinstvo i velikodušnost. Pored toga, zastupljena je i stilska figura igra riječi (paranomazija/cinas) te aluzija. Kada opisuje vladara, pjesnik ostaje na nivou apstrakcije i kroz cijelu kasidu se ne susrećemo ni s jednim konkretnim opisom Fatiha, njegovog izgleda, načina života ili slično. Sve su to općenito osobine klasične književnosti osmanskog perioda.

Zaključak

Iako su gradovi Herat i Istanbul međusobno udaljeni više od tri hiljade i šest stotina kilometara, kroz ovaj rad vidjeli smo da su njihovi vladari u 15. stoljeću imali mnogo dodirnih tačaka. Mehmed Fatih i Husejin Bajkara, obojica baštinici orijentalno-islamske civilizacije, na dva različita mjesta, unutar dva suprotstavljena carstva težili su istome: učiniti svoju prijestolnicu centrom umjetnosti i kulture. Obojica su od djetinjstva stekli kvalitetno obrazovanje iz književnosti, u toj mjeri da su i jedan i drugi uspješni autori *Divana* – uređene zbirke poezije. Poznavanje književnih tokova i stvaralaštva autora koji su u njihove vrijeme smatrani uzorima omogućilo im je da budu patroni i komentatori književnog stvaralaštva svojih savremenika. Kao vladari imali su na raspolaganju moć i sredstva da podrže stvaranje pjesnika svoga doba, a poznavanje književnosti i reputacija koju su uživali omogućili su im da budu svojevrsni književni kritičari.

Još jedna dodirna tačka im je, kao što je u radu prikazano, da su obojica patronat – pokroviteljstvo nad naukom i umjetnošću prenosili i na svoje ljude od povjerenja. Ahmed Paša i Ali Šir Nevai kao pjesnici, ali i uživaoci visokih dvorskih službi, također su organizovali druženja pjesnika na kojima su čitali poeziju svojih savremenika, kritikovali je, a najuspješniju i nagrađivali. Takav pristup pozitivno je utjecao na povećanje broja pjesnika i učenjaka jer su se istaknuti državnici, po uzoru na vladare, također trudili da podržavaju i nagrađuju razvoj umjetnosti i književnosti. Analizom poezije koja je bila predmet obrade u ovom radu vidjeli smo i da postoje određene sličnosti u načinu na koji su Ahmed Paša i Ali Šir Nevai opisivali vladara te da su obojica očekivali iste ili slične vrline od svojih vladara.

Kroz tad smo vidjeli da je težnja Mehmeda Fatiha i Husejina Bajkare da postižu uspjehe i šire svoju slavu, ne samo na vojnom i političkom planu, već i na planu kulture, dovela do pozitivnih rezultata. Husejin Bajkara će omogućiti da Herat doživi svoj zlatni period i da orijentalno – islamska civilizacija uživa plodove tzv. timuridske renesanse a Mehmed Fatih će svojim zalaganjem postaviti temelje za nastanak i razvoj klasične osmanske književnosti koja će svoj vrhunac doživjeti stoljeće kasnije, za vrijeme vladavine Sulejmana Veličanstvenog. Obojica su također dali doprinos u proklamovanju turkijskih jezika kao jezika književnosti. Osim što su podržavali stvaralaštvo pjesnika na osmanskom turskom odnosno čagatajskom jeziku, i sami su autori *Divana* u kojima se nalazi poezija na tim jezicima.

Izvori i literatura

Izvori

1. Hrvatski leksikon (<https://www.hrleksikon.info/index.html>).
2. Neobjavljena prezentacija prof. dr. Alene Čatović održane u zimskom semestru akademske 2014/2015. godine tokom predavanja iz predmeta *Uvod u tursku književnost I*.
3. Neobjavljeno predavanje doc. dr. Ahmeda Zildžića, održano 02.11.2017. godine u okviru predmeta *Orijentalno-islamska civilizacija III*.
4. Neobjavljeno predavanje doc. dr. Ahmeda Zildžića, održano 12.10.2017. godine u okviru predmeta *Orijentalno-islamska civilizacija III*.
5. Neobjavljeno predavanje doc. dr. Ahmeda Zildžića, održano 19.10.2017. godine u okviru predmeta *Orijentalno-islamska civilizacija III*.
6. Neobjavljeno predavanje doc. dr. Ahmeda Zildžića, održano 20.10.2016. godine u okviru predmeta *Orijentalno-islamska civilizacija I*.
7. Neobjavljeno predavanje doc.dr. Ahmeda Zildžića iz predmeta *Orijentalno-islamska civilizacija III* održanog 16.11.2017. godine.
8. Neobjavljeno predavanje prof. dr. Alene Čatović iz predmeta *Divanska književnost Bošnjaka na orijentalnim jezicima* održano 09.04.2018.
9. Neobjavljeno predavanje prof. dr. Namira Karahalilovića iz predmeta *Savremena književnost Irana* održanog 25.10.2017. godine.
10. Neobjavljeno predavanje prof. dr. Namira Karahalilovića iz predmeta *Zlatni vijek perzijske književnosti*, održano u ljetnom semestru akademske 2017/2018. godine.

Literatura

1. Akçay, Ali İhsan, „Ahmet Paşa Döneminde Bursa’da Şiir”, *Bursalı Şair Ahmet Paşa ve Dönemi* (uredio Bilal Kemikli), Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa, 2010.
2. Akyol, Ibrahim, *Fatih Sultan Mehmet Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, Kırkkale Üniversitesi, Kırkkale, 2012.
3. Algar, Hamid, Alparslan, Ali, „Hüseyin Baykara“, *TDVİA*, tom XVIII, 1998, str. 530-532.
4. Babinger, Franz, *Mehmed Osvajač i njegovo doba*, Matica Srpska, Beograd, 1968.

5. Barthold, V.V, *Four Studies on the History of Central Asia, vol. III: Mîr 'Alî Shîr, A History of the Turkman People*, (s ruskog preveli V. I T. Minorsky) E.J. Brill, Leiden, 1962.
6. Barzegar, Karim Najafi, *Intellectual Movements During Timuri and Safavid Period*, Indian Bibliographies Bureau, Delhi, 2005.
7. Ćatović, Alena, „Poezija osmanskih sultana“, *Književna smotra*, broj 173, XLVI/2014.
8. Džaka, Bećir, *Historija perzijske književnosti*, Naučnoistraživački institut Ibn Sina, Sarajevo, 1997.
9. Đindić, Marija, *Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk Dili Kurumu, Ankara, 2014.
10. Halilović, Senahid, *Pravopis bosanskoga jezika: drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2017.
11. *Historija Osmanske države: Hrestomatija*, priređivač Ahmed Alibašić, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 2005.
12. Ibn Kesir, *Tefsir* (skraćeno izdanje), Visoki saudijski komitet za pomoć BiH, Sarajevo, 2002.
13. İhsanoğlu, Eklemeddin, *Historija osmanske države i civilizacije*, preveli: Kerima Filan et al, Orijentalni institut u Sarajevu i IRCICA, Sarajevo, 2004.
14. Inalcik, Halil, „Mehmed the Conqueror (1432-1481) and His Time“, *Speculum*, Medieval Academy of America, vol. 35, br. 3, 1960.
15. Inalcik, Halil, *Akademik Ders Notları 1938-1986: Timur, İnkılap Tarihi, Osmanlı Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016.
16. İnalcık, Halil, *Osmansko carstvo: Klasično doba 1300-1600*, Utopija, Beograd, 2003.
17. İnalcık, Halil, *Şair ve Patron*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013.
18. *Institucije islamske civilizacije*, Centar za napredne studije, Sarajevo, 2017.
19. İpekten, Haluk, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, MEB Yayınevi, İstanbul, 1996.
20. Işınsu, Tûbâ, *Tutsan elini ben fakîrin: Osmanlı edebiyatında hamilik geleneği*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.
21. Kılıç, Atabey, “Fatih Devri Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 14, 2003.
22. Kut, Günay, “Ahmet Paşa”, *TDVİA*, tom II. (dostupno i online na: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c02/c020106.pdf>;
23. Levend, Agah Sırrı, *Ali Şir Nevai: Divanlar*, Türk tarih kurumu basımevi, Ankara, 1966.

24. Levend, Agah Sırrı, *Ali Şir Nevai: Hayatı, Sanatı ve Kişiliği*, Türk tarih kurumu basımevi, Ankara, 1965.
25. Manz, Beatrice, *Power, Politics and Religion in Timurid Iran*, Cambridge University Press, Cambridge:UK, 2007.
26. Mermutlu, Bedri, „Şair Ahmet Paşa'nın Döneminde Toplumsal Algı“, *Bursalı Şair Ahmet Paşa ve Dönemi* (uredio Bilal Kemikli), Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa, 2010.
27. Nametak, Fehim, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja, vol. XL, Sarajevo, 2013.
28. Nametak, Fehim, *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXVII, Sarajevo, 2007.
29. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004.
30. Şentürk, Ahmet Atilla, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.
31. Sevim, Sezai, „Ahmet Paşa' nın Vakıfları“, *Bursalı Şair Ahmet Paşa ve Dönemi* (uredio Bilal Kemikli), Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa, 2010.
32. Simidchieva, Maria, „Imitation and Innovation in Timurid Poetics: Kashifi's Badayi al-afkar and its Predecessors, al-Mu'jam and Hadaiq al-sihr“, *Iranian Studies*, Routledge, vol. 36, br. 4, 2003.
33. Smailagić, Nerkez, *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
34. Subtelny, Maria Eva, „A Taste for the Intricate: The Persian Poetry of the Late Timurid Period“, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Deutsche Morgenländische Gesellschaft, vol. 136, br. 1, Leipzig, 1986.
35. Subtelny, Maria Eva, „'Alī Shīr Navā'ī: Bakhshī and Beg“, *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. 3/4, Part 2. Eucharisterion: Essays presented to Omeljan Pritsak on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students, UK:Cambridge, 1979-1980.
36. Subtelny, Maria Eva, „Scenes from the Literary Life of Timurid Herat“, *Logos islamikos: Studia Islamica in honorem Georgii Michaelis Wickens* (uredili: Roger M. Savory i Dionisius A. Agius), Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, 1984.
37. Subtelny, Maria Eva, „Socioeconomic Bases of Cultural Patronage under the Later Timurids“, *International Journal of Middle East Studies*, Cambridge University Press, vol. 20, br. 4. 1988.
38. Subtelny, Maria Eva, „Socioeconomic Bases of Cultural Patronage under the Later Timurids“, *International Journal for Middle East Studies*, vol. 20, No. 4, 1988.

39. Subtelny, Maria Eva, *Timurids in Transition: Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran*, Brill's Inner Asian Library, vol. 19, Brill, Leiden:Boston, 2007.
40. Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî* (Latin Harfleriyle), Ideal Kültür ve yayıncılık, İstanbul, 2011.
41. *The Cambridge History of Iran*, volume 6, The Timurid and Safavid Period, urednici: Peter Jackson and Laurence Lockhart, Cambridge University Press, UK:Cambridge, 2006.
42. Tolasa, Harun, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.
43. Vaten, Nikola, „Uspon Osmanlija“ (1451 – 1512), U: *Istorija Osmanskog carstva* (uredio Rober Mantran), CLIO, Beograd, 2002.
44. Vujaklija, Milan, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1980.
45. Yediyıldız, M. Asım, “Ahmet Paşa Döneminn Siyasi ve Sosyal Tarihi”, *Bursalı Şair Ahmet Paşa ve Dönemi* (uredio Bilal Kemikli), Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa, 2010.
46. Yıldırım, Talip, „Ali Şir Nevâyî'nin Eserlerinde Yakın Dostu Hüseyin Baykara“, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi, vol 3, Ankara, septembar 2006.

Dodatak: Rječnik manje poznatih riječi i izraza

- **skraćénice**
- ar. riječ arapskog porijekla
- br. broj
- gl. glagol
- im. imenica
- jed. jednina
- knjiž. književnost
- mn. množina
- perz. riječ perzijskog porijekla
- prid. pridjev
- prijedl. prijedlog
- pril. prilog
- vezn. veznik
- zam. zamjenica

a'dâ im. ar. neprijatelj.

abîd im. ar. robovi (množina od abd).

açılmak gl. 1. otvoriti se, otvarati se. 2. ozdraviti, oporaviti se.

afv (af, +ffi) im. ar. **1.** pomilovanje, praštanje, oprostaj. **2.** izuzimanje, izuzeće, oslobađanje.

ağmak gl. podići se, podizati se, popeti se, peti se.

ahibbâ im. ar. prijatelji.

ahzar prid. ar. zelen.

akmak gl. teći, poteći.

'alâ prid. ar. odličan, izvanredan, uzvišen, prekrasan.

âlem im. ar. **1.** kosmos, svemir. **2.** svijet.

âm im. ar. godina.

anı (onu - o) **1.** pokazna zamjenica za treće lice jednine u akuzativu: onaj, ona, ono. **2.**

lična zamjenica za treće lice jednine: on, ona, ono.

âsitân im. perz. 1. prag. 2. predvorje.

atâ im. ar. **1.** dobročinstvo, milost, dobro djelo. **2.** nagrada, poklon, dar. **3.** blagonaklonost.

ayak, +ğı im. 1. stopalo. 2. noga.

a'yân im. ar. mn. oči (jed. ayn – oko)

bâğ im. perz. **1.** vinograd. **2.** vrt, voćnjak.

bahr, +hri im. ar. more.

bahş im. ar. poklon, dar.

bârân im. perz. kiša.

basmak gl. gaziti, stupiti, koračati.

bezemek g. ukrasiti, ukrašavati.

biçmek gl. **1.** isjeći, izrezati. **2.** skrojiti.

bî-kıyâs prid. per. bi + ar. kıyâs neuporediv, neprocjenjiv.

bir **1.** br. jedan. **2.** zam. jedan, neki, neko.

bu pokazna pridjevska zamjenica: ovaj, ova, ovo.

bülbül im. perz. ptica slavuj.

bulud (bulut) im. oblak

bulmak gl. **1.** zadobiti, steći nešto. **2.** naći, nalaziti. **3.** otkriti, dobiti, postići.

bünyâd im. perz. suština, temelj, osnova.

bürhân im. ar. dokaz, argument.

bûstân (bostan) im. perz. **1.** bašta, povrtnjak. **2.** njiva zasađenja dinjama i lubenicama. **3.** bostan, zajednički naziv za dinje i lubenice.

bûy im. perz. miris

buyurmak gl. **1.** narediti, naređivati. **2.** reći, kazati.

cedel im. ar. diskusija, rasprava.

cevher im. ar. 1. bit, srž, suština. 2. dragi kamen, dragulj. 3. izuzetan dar, talenat.

cevr im. ar. mučenje, ugnjetavanje.

cihân im. pers. **1.** kosmos, vasiona. **2.** svijet, univerzum.

cûd im. perz. darežljivost, velikodušnost.

cûş im. perz. **1.** uzbuđenost, uzrujanost. **2.** uskovitlanost.

çemen (çimen) im. trava, park, bašča, mjesto za opuštanje.

Çeşme-i Hayvân im. perz. + ar. voda života.

çevgân im. perz. palica, štap za polo.

çü prijedl. perz. kao.

cürm (cürüm) im. ar. prijestup, krivica, greška, omaška.

dâman im. perz. suknja, skuti.

dâver im. perz. **1.** vladar, sudija. **2.** pravedni vladar ili upravitelj.

defter im. ar. sveska, defter, registar, spisak, popis.

dehr im. ar. **1.** vrijeme, apsolutno vrijeme, epoha, period. **2.** ovaj svijet.

dem im. perz. **1.** udah, dah. **2.** vrijeme, trenutak, čas. **3.** miris. **4.** željena boja i miris čaja.

dem vurmak (söz açmak) gl. povesti razgovor.

demek gl. reći, govoriti.

dest im. perz. ruka.

dest-gîr im. perz. onaj koji pruža ruku, koji podržava.

devrân im. ar. **1.** svijet. **2.** kolo sreće, sudbina. **3.** vrijeme, doba.

dil im. jezik.

dîvân im. ar. **1.** divan (sabrani stihovi jednog pjesnika), zbirka pjesama. **2.** sultanovo vijeće. **3.** divan, sofa, kauč.

dür im. ar. biser.

düşman im. perz. neprijatelj.

ebr im. perz. oblak.

ebter prid. ar. nedovršen, nevažeci, nepotpun.³⁶⁷

efşân prid. perz. koji prosipa, dijeli, razbacuje, širi, rasipa.

ekrem prid. ar. još darežljiviji, još velikodušniji, još ugledniji.

el im. ruka, šaka.

eyvân im. perz. **1.** dvorac, vila. **2.** terasa, trijem.

felek im. ar. nebo, nebesa.

ferhunde prid. perz. cijenjen, darežljiv, poštovan.

fermân im. perz. **1.** zapovijest, komanda. **2.** ferman, sultanov dekret.

feyiz, +yzi im. ar. izobilje, blagostanje.

firâvân prid. perz. mnogo, dosta, previše.

gam im. ar. briga, tuga, jad, nevolja.

gark im. ar. **1.** potonuće, potapanje. **2.** poniranje, uranjanje. (gark etmek: potopiti, utopiti).

geçmek gl. **1.** ići, prijeći, prelaziti s jednog mjesta na drugo. **2.** proći, prolaziti. **3.** provući se.

genc im. per. blago, riznica.

³⁶⁷ U Kur'anu. u trećem ajetu sure Kevser je upotrijebljena ta riječ. „(...)a onaj koji tebe mrzi sigurno će on bez spomena ostati“, tj. Muhammede, onaj ko mrzi tebe, istinu, uputu, dokaze i jasno svjetlo koje ti donosiš, taj će biti ponižen i bez spomena ostati. Es-Suddi kaže:“Kad bi pomrla muška djeca nekog čovjeka, govorili bi:“Ostao je bez spomena.“ Kada su pomrli Muhammedovi a.s. sinovi rekli su.“Muhammed je ostao bez spomena.“, pa je Allah objavio „a onaj koji tebe mrzi - sigurno će on bez spomena ostati.“ Ibn Kesir, *Tefsir* (skraćeno izdanje), Visoki saudijski komitet za pomoć BiH, Sarajevo, 2002, str. 1537.

getirmek gl. **1.** donijeti, donositi, dovesti. **2.** dopremiti. **3.** dočekati.

gibi prijedl. poput, kao.

girîbân im. perz. **1.** kragna na odjeći. **2.** ulaz, vrata.

gök, +ğü im. nebo, nebesa.

gül im. perz. ruža.

gülistân im. perz. ružičnjak.

gülşen im. perz. ružičnjak.

gün im. **1.** sunce. **2.** sunčeva svjetlost. **3.** vrijeme od izlaska do zalaska Sunca, dan.

habâb im. ar. mjehurić zraka.

Hak im. ar. Bog, Stvoritelj, Pravedni, Allah dž.š.

hâl im. ar. **1.** stanje, položaj, prilike. **2.** stav, ponašanje, držanje. **3.** snaga, sila, energija, moć, sposobnost.

halk im. ar. **1.** stanovništvo, stanovnici. **2.** narod, nacija.

hân im. perz. han, konačište, karavan-saraj.

hân im. titula koja se dodjeljivala osmanskim sultanima.

harf im. ar. slovo.

hasil im. ar. proizvod, rezultat, ishod.

haşm im. ar. neprijatelj.

haşr im. ar. Sudnji dan.

hatâ im. ar. greška, pogreška

hayâ im. ar. stid, sramota; stidljivost, skromnost.

hayât im. ar. život, življenje, ljudski vijek.

hayf im. ar. nepravednost, okrutnost.

hayyât im. ar. krojač.

hazret (hazret-i) im. ar. naziv, titula za poslanika ili neku drugu važnu ličnost.

her zam. perz. svaki, svako.

hilat im. ar. počasna odjeća vladara ili vezira, kaftan.

hırs im. ar. **1.** požuda, strast. **2.** bijes, gnjev.

hüccet im. ar. dokaz, argument.

hükm (hüküm) im. ar. **1.** odluka, rješenje, dekret. **2.** vlast, vladavina.

hulk im. ar. ćud, način ponašanja, ahlak, moral, moralnost.

hûy im. perz. ćud, narav.

içün (için) prijedl. **1.** za. **2.** u cilju, radi. **3.** zbog, jer, zato što.

îd im. ar. praznik bajram.

ih‎sân im. ar. **1.** dobroćinstvo, milost, dobro djelo. **2.** nagrada, poklon, dar. **3.** blagonaklonost.

ihyâ im. ar. oživljavanje.

ikbâl im. ar. sreća, uspjeh, napredak.

ikd im. ar. ogrlica, niska bisera.

iki br. dva.

iklîm im. ar. **1.** klima. **2.** podneblje, oblast.

iksir im. ar. eliksir.

Ilâh im. ar. Bog.

ıldız (yıldız) im. zvijezda.

ile vezn. sa, s.

in'âm im. ar. **1.** dati nagradu, dati poklon. **2.** učiniti dobro, dati napojnicu.

irmek (ermek) gl. stići, dospjeti.

iz im. **1.** znak, trag. **2.** otisak. **3.** indikacija, dokaz.

ışık, +ğî im. svjetlost.

ışitmek gl. čuti, saznati.

iz im. **1.** znak, trag. **2.** otisak. **3.** indikacija, dokaz. **4.** trag, ostatak.

kad im. ar. visina, stas.

kadr im. ar. **1.** vrijednost, cijena. **2.** čast, poštovanje.

kafes im. ar. kavez, krletka.

kamu **1.** im. javnost, društvo, narod, masa. **2.** zam. sve, sav, svi.

kân im perz. izvor rude; riznica, blago; izvor nečega dragocjenog.

kan im. krv.

kanî (hani, nereda) **1.** upitni i upitno-uzvični prilog: gdje? **2.** riječca za pojačavanje pitanja: a gdje? a gdje je?

kara prid. crn, taman, mračan.

kâse im. perz. dublja okrugla posuda.

katî prid. ar. **1.** tvrd, čvrst, jak, snažan. **2.** čvrst, izdržljiv, uporan.

katre im.ar. kap, kapljica.

kef im. perz. unutrašnjost dlana, dlan, šaka.

kefi prid. ar. isti, sličan, par.

kem-ter prid. perz. **1.** nedovoljan, manjkav. **2.** siromašan, jadan, bezvrijedan.

kerâmet im. ar. natprirodna, fantastična pojava, čudo.

kerem im.ar. plemenitost, ljubaznost, velikodušnost.

kesmek gl. **1.** isjeći, izrezati. **2.** sjeckati, sjeći. **3.** skratiti, podrezati.

kevser im. ar. rijeka u džennetu, izvor.

ki (kim) zam. perz. **1.** koji. **2.** da. **3.** tako, toliko. **4.** s obzirom na to da.

kılmak gl. napraviti, učiniti, uraditi.

kirâm im. ar. **1.** uglednici, oni koji su pripadnici ugledne porodice. **2.** velikodušni.

komak gl. (stari oblik glagola vermek) dati, davati.

kul im. **1.** smrtnik, Božiji rob. **2.** rob, robinja.

kulzüm im. ar. more.

kurban im. ar. kurban, žrtvena životinja, bravče ili goveče koje se kolje na Kurban-bajram.

kurı (kuru) prid. suh.

kurs im. ar. **1.** disk, okrugla ploča. **2.** vidljiva strana nebeskog tijela.

leim prid. ar. podao, podmukao, škrt.

lütf (lütûf) im. ar. dobrota, ljubaznost, saosjećajnost.

mâh im. perz. mjesec.

makas im. ar. makaze.

matla im. ar. **1.** izlazak (sunca, mjeseca). **2.** knjiž. prvi stih kaside ili gazela.

mâye im. perz. **1.** maja, kvasac, ferment. **2.** osnovna i neophodna materija. **3.** novac, imetak. **4.** snaga, moć. **5.** znanje. **6.** priroda, ćud, narav.

meger (međer) vezn. perz. izgleda da

međer ki vezn. perz. ako ne, osim ako.

meh im. perz. mjesec.

melek im. ar. anđeo.

melik im. ar. padišah, vladar.

memât im. ar. smrt.

mevc im. ar. val

meydân im. ar. **1.** polje, poljana. **2.** trg. **3.** okolina, vidokrug.

midhat im. ar. pohvala.

mihmân im. perz. gost.

mihr im. perz. ljubav, sunce. Ova riječ se koristi kako bi prizvala oba ta značenja istovremeno.

mizân im. ar. **1.** vaga, kantar. **2.** mjera.

muhît im. ar. **1.** okolina, sredina; **2.** krug, sredina ljudi.

mûr im. perz. mrav.

mürüvvet im. ar. **1.** porodično slavlje. **2.** velikodušnost, darežljivost. **3.** hrabrost, smjelost.
müsâfir (misafir) im. ar. gost.

müşk im. perz. mošus, koji miriše kao mošus.

nâm im. perz. ime naziv.

nâme im. perz. pismo, knjiga, zbirka. Često dio složenica kao naprimjer šahname (knjiga o kraljevima).

nân im. perz. hljeb.

ne I 1. imenička zamjenica za nežive pojmove, šta u upitnom značenju. **2.** imenička zamjenica za nežive pojmove, što, u odnosnom značenju. **3.** šta (sve). **II** pridjevska zamjenica, koji, kakav. **III** upitni prilog: zašto, zbog čega.

ne kadar upitna riječca, koliko.

nergis im. perz. cvijet narcis.

nesîm im. ar. vjetrić, povjetarac.

nice pril. **1.** koliko, kako mnogo. **2.** mnogo, dosta. **3.** kako, na koji način.

nigîn im. perz. prsten, dragi kamen na prstenu.

nîsân im. ar. april. U divanskoj poeziji april simbolizira kišu, obilje, velikodušnost. Smatra se vjesnikom proljeća.

nisâr prid. ar. koji rasipa, širi.

nutuk im. ar. govor, izlaganje, govorenje.

öğmek (övmek) gl. hvaliti, veličati.

okunmak 1. biti pročitani. **2.** biti jasan, određen.

olak' (ola ki) = gl. olmak + ki.

olmak gl. biti, postati, postajati.

ömr (ömür) im. ar. život.

pâre im. perz. parče, dio.

pâyân im. perz. kraj.

pâye im. perz. **1.** čin. **2.** stepen, rang.

perâkende prid. perz. rasut, razbacan.

rahmet im. ar. samilost, milosrđe.

râst prid. perz. ravan, ispravan, pravilan.

ravza im. ar. svježa bašta puna zelenila.

reşha im. ar. tečnost, kapljica.

revâyih (rayih) im. ar. miris.

reyhân im. ar. bosiljak (biljka ugodnog mirisa).

Rıdvan im. ar. anđeo koji čuva vrata raja. Konstrukcija ravza-i Rıdvan se koristi kao oznaka raja.³⁶⁸

rûşen prid. perz. svijetao, sjajan, jasan.

sabr im.ar. strpljenje, uzdržljivost.

sâl im. perz. godina.

salâtin im. ar. sultan, vladar.

saltanat im. ar. carstvo, sultanat, vladavina.

sana dativ od *sen*.

sehâ im. ar. velikodušnost, darežljivost.

sen zam. ti.

ser im. perz. glava.

sîm im. perz. srebro.

sitem im. perz. **1.** prijekor, ukor. **2.** nasilje, ugnjetavanje, tiranija, neprijateljstvo.

sofra im. ar. trpeza, sofa.

söz im. **1.** riječ. **2.** govor, razgovor.

su im. voda.

subh im. ar. zora, vrijeme zore/svitanja.

sultân im.ar. sultan, vladar.

sunulmak gl. biti podnjet, predat, dostavljen, poslat, iskazan.

sûret im. ar. forma, oblik, izgled.

sürme im. surma, crni prah koji se koristi za bojenje obrva i trepavica. Poznat je po svom ljekovitom svojstvu.

şâh im. perz. vladar, sultan.

şân im. ar. slava, ugled, raskoš.

şehenşâh (şahinşâh) im. perz. kralj svih kraljeva, vladar svih vladara, najveći među vladarima.

şeker-istân im. perz. polje na kome raste šećerna trska.

şekil im. ar. oblik, forma.

şem im. ar. svijeća.

şeref im. ar. dostojanstvo, čast, počast.

şerh im. ar. **1.** objašnjenje, tumačenje, komentar. **2.** knjiga napisana u cilju tumačenja nečega.

³⁶⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2017, str. 376.

şerîf prid. ar. uzvišen, svet.

tâbân prid. perz. sjajan, osvjetljen.

tabî prid. ar. zavisan, potčinjen.

tâc im. ar. kruna, dijadema, ukras za glavu.

tağıtmak (dağıtmak) gl. **1.** razbijati, rasturiti. **2.** podijeliti, rasporediti, raspoređivati. **3.** rasuti, rasipati, razbacivati. **4.** razbijati, polupati.

taht im. ar. 1. prijestolje. 2. vladavina, vrhovna vlast.

tan im. zora, svitanje, osvit, svanuće.

târih im. ar. historija, nauka koja proučava prošlost.

tenûr im. perz. peć, pećnica.

togmak (doğmak) gl. **1.** doći na svijet, roditi se. **2.** izaći, izići, roditi se (o suncu ili mjesecu). **3.** nastati, pojaviti se.

tolu (dolu) prid. **1.** napunjen, pun. **2.** koji obiluje nečim.

top im. **1.** lopta. **2.** kugla, predmet okruglog oblika.

toprak, +ğı im. 1. zemlja, zemljište. 2. polje, njiva, zemljište.

toz im. prašina, prah.

turmak (durmak) gl. **1.** stajati, ne micati se. **2.** prestati raditi, stati, zaustaviti se. **3.** postajati, trajati, opstajati.

tûti im. perz. vrsta ptice koja oponaša zvukove, papagaj.

tutmak gl. **1.** pridržati. **2.** uhvatiti, хватati. **3.** zadržavati. **4.** prekrivati. **5.** uzeti pod kontrolu. **6.** podržavati, pružati podršku. **7.** pretpostaviti, pretpostavljati.

ummak gl. nadati se, očekivati.

ummân im.ar. okean.

unvân im. ar. titula, zvanje.

var forma pomoćnog glagola imek imati, postojati.

vâsıta im. ar. **1.** sredstvo, oruđe. **2.** posrednik.

vefâ im. ar. vjernost, odanost.

vezn im. ar. mjera, metar.

vurmak (urmak) gl. **1.** udariti, udarati. **2.** kucnuti, lupnuti, lupati. **3.** reflektovati se, odbijati se.

yağmak gl. pasti, padati.

yazmak gl. pisati, zapisati.

yir (yer) im. prostor, mjesto, zemlja, tlo.

yücelmek gl. uzvisiti se, podići se, podizati (ugled).

za'if prid. ar. koji nema snage, bespomoćan, nejak, nemoćan.

zafer im. ar. pobjeda.

zât im. ar. lice, osoba.

zehr (zehir + hri) im. perz. otrov.

zekâ im. ar. razum, um, inteligencija; oštroumnost, pronicljivost.

zer im. perz. zlato.

zill im. ar. sjena.

zînet im. ar. ukras.

zülâl im. ar. bistra, slatka voda.